

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
«КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ
імені ІГОРЯ СІКОРСЬКОГО»
Факультет соціології і права
Кафедра соціології**

«До захисту допущено»

Завідувач кафедри

_____ Максим ЄНІН

«___» _____ 20__ р.

**Кваліфікаційна робота
на здобуття ступеня бакалавра
за освітньо-професійною програмою «Врегулювання конфліктів та
медіація»
спеціальності 054 «Соціологія»
на тему: «Ставлення громадян країн ЄС до технологій штучного інтелекту:
соціологічний аналіз»**

Виконав:

студент IV курсу, групи СЛ-21

Скоробогатько Кирило Сергійович

Керівник:

кандидат соціологічних наук, доцент,

доцент кафедри соціології

Єнін Максим Наїмович

Рецензентка:

докторка філософії в галузі історії та археології (PhD),

викладачка кафедри історії,

старша наукова співробітниця кафедри соціології,

Тарасюк Марина Юріївна

Засвідчую, що у цій дипломній роботі
немає запозичень з праць інших авторів
без відповідних посилань.

Студент _____

Київ – 2026 року

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
«КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ
імені ІГОРЯ СІКОРСЬКОГО»
Факультет соціології та права
Кафедра соціології**

Рівень вищої освіти – перший (бакалаврський)

Спеціальність 054 – «Соціологія»

Освітньо-професійна програма «Врегулювання конфліктів та медіація»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

Максим ЄНІН

«___» _____ 20__ р.

ЗАВДАННЯ

**на кваліфікаційну роботу студенту/ці
Скоробогатько Кирило Сергійович**

1. Тема роботи «Ставлення громадян країн ЄС до технологій штучного інтелекту: соціологічний аналіз», керівник роботи Єнін Максим Наїмович, к. с. н, доц., затверджені наказом по університету від «27» травня 2026 р. №1935-с.
2. Термін подання студентом роботи: 10 червня 2026.
3. Об'єктом є ставлення громадян країн Європейського Союзу до технологій штучного інтелекту; предметом виступають соціальні чинники (соціодемографічні, професійні, регіональні, інституційні та політико-ідеологічні), які детермінують формування ставлення громадян країн ЄС до технологій штучного інтелекту.
4. Зміст роботи:

ВСТУП

РОЗДІЛ 1: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ
СТАВЛЕННЯ ДО ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

1.1. Штучний інтелект як технологія загального призначення та чинник соціальної трансформації

1.2. Теорія «цифрового розриву» (ai divide): рівні доступу, навичок та результатів

1.3. Соціологічні моделі прийняття технологій

Висновки до розділу 1

РОЗДІЛ 2: СОЦІОДЕМОГРАФІЧНІ ТА ПРОФЕСІЙНІ ДЕТЕРМІНАНТИ СТАВЛЕННЯ ДО ШІ ГРОМАДЯН ЄС

2.1. Вікові та освітні детермінанти ставлення до штучного інтелекту

2.2. Гендерні особливості ставлення до штучного інтелекту

2.3. Професійна ієрархія та алгоритмічний менеджмент як чинники
ставлення до ШІ

Висновки до розділу 2

РОЗДІЛ 3: РЕГІОНАЛЬНА СПЕЦИФІКА ТА ІНСТИТУЦІЙНА ДОВІРА ДО ШІ В КРАЇНАХ ЄС

3.1. Географічна кластеризація європейських ставлення до ШІ

3.2. Інституційний контекст: запит на регулювання та сприйняття
правил

3.3. Політичний контекст: ідеологія, довіра та політизація ШІ

Висновки до розділу 3

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

5. Перелік ілюстративного матеріалу: презентація – 10 слайдів
6. Дата видачі завдання: 18 травня 2026 р.

Календарний план

№ з/п	Назва етапів виконання кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1	Визначення напрямку дослідження	Вересень 2025 р	
2	Формування джерельної бази дослідження	Жовтень-листопад 2025 р.	
3	Складання розгорнутого плану	Грудень 2025 р.	
4	Написання вступу до роботи (визначення об'єкту, предмету, мети та завдань)	Січень 2026	
5	Підготовка і написання I розділу кваліфікаційної роботи (Теоретико-методологічні засади дослідження ставлення до цифрових технологій)	Лютий-березень 2026	
6	Написання II розділу кваліфікаційної роботи (Соціодемографічні та професійні детермінанти ставлення до ІІІ громадян ЄС)	Березень-квітень 2026	
7	Написання III розділу кваліфікаційної роботи (Регіональна специфіка та інституційна довіра до ІІІ в країнах ЄС)	Квітень-травень 2026	
8	Написання висновків, анотації, оформлення джерельної бази	Травень 2026	
9	Передача кваліфікаційної роботи на кафедру	10 червня 2026	

Студент

Кирило СКОРОБОГАТЬКО

Керівник роботи

Максим ЄНІН

АНОТАЦІЯ

Скоробогатько К.С. Ставлення громадян країн Європейського Союзу до технологій штучного інтелекту: соціологічний аналіз. – На правах рукопису. Дипломна робота за спеціальністю 054 «Соціологія». – Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», кафедра соціології. – Київ, 2026. – 91 с., список джерел з 63 найменувань.

У роботі здійснено комплексний соціологічний аналіз ставлення громадян країн Європейського Союзу до технологій штучного інтелекту та виявлено соціальні чинники, що його детермінують. Штучний інтелект концептуалізовано як соціальну технологію загального призначення; теоретичну рамку побудовано через інтеграцію теорії цифрового розриву (концепт «AI Divide») із соціологічними моделями прийняття технологій. На основі вторинного аналізу масиву Special Eurobarometer 554 (26 404 респонденти, 27 країн ЄС) із застосуванням композитних індексів оцінено вплив соціодемографічних (вік, освіта, гендер) та професійних чинників на ставлення до ШІ, зокрема феномену алгоритмічного менеджменту. Методом кластерного аналізу виявлено чотири групи країн ЄС за профілем ставлення до технології. Проаналізовано зв'язок інституційної довіри зі ставленням до ШІ та розглянуто потенційний вплив регуляторних механізмів EU AI Act на суспільне сприйняття технології, а також проаналізовано політизацію ставлення до ШІ крізь призму ціннісних орієнтацій. Сформульовано практичні рекомендації для соціальної політики у сфері цифрової грамотності та інклюзивної адопції ШІ, актуальні в контексті євроінтеграційних процесів України. Робота сприяє розвитку соціології цифрового суспільства та соціології технологій.

Ключові слова: штучний інтелект, ставлення до ШІ, цифровий розрив, Європейський Союз, GPT соціодемографічні чинники, алгоритмічний менеджмент, інституційна довіра, політизація.

ANNOTATION

Skorobohatko K.S. Attitudes of European Union Citizens towards Artificial Intelligence Technologies: A Sociological Analysis. – Manuscript copyright. Thesis for the specialty 054 "Sociology". – National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Department of Sociology. – Kyiv, 2026. – 91 p., 63 references.

The thesis provides a comprehensive sociological analysis of European Union citizens' attitudes towards artificial intelligence technologies and identifies the social factors that determine these attitudes. Artificial intelligence is conceptualised as a social general-purpose technology; the theoretical framework integrates digital divide theory (the "AI Divide" concept) with sociological models of technology acceptance. Drawing on a secondary analysis of the Special Eurobarometer 554 dataset (26,404 respondents across 27 EU member states) and employing composite indices, the study assesses the influence of sociodemographic (age, education, gender) and occupational factors on attitudes towards AI, including the phenomenon of algorithmic management. Cluster analysis identifies four groups of EU countries according to their attitudinal profile. The study examines the role of institutional trust and the regulatory potential of the EU AI Act and analyses the politicisation of attitudes towards AI through the lens of value orientations. Practical recommendations are formulated for social policy in the areas of digital literacy and inclusive AI adoption, relevant to Ukraine's European integration. The work contributes to the sociology of the digital society and the sociology of technology.

Keywords: artificial intelligence, attitudes towards AI, digital divide, European Union, GPT, sociodemographic factors, algorithmic management, institutional trust, politicisation.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	8
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАВЛЕННЯ ДО ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	17
1.1. Штучний інтелект як технологія загального призначення та чинник соціальної трансформації	17
1.2. Теорія «цифрового розриву» (ai divide): рівні доступу, навичок та результатів	26
1.3. Соціологічні моделі прийняття технологій.....	34
Висновки до розділу 1	41
РОЗДІЛ 2. СОЦІОДЕМОГРАФІЧНІ ТА ПРОФЕСІЙНІ ДЕТЕРМІНАНТИ СТАВЛЕННЯ ДО ШІ ГРОМАДЯН ЄС	43
2.1. Вікові та освітні детермінанти ставлення до штучного інтелекту	43
2.2. Гендерні особливості ставлення до штучного інтелекту.....	49
2.3. Професійна ієрархія та алгоритмічний менеджмент як чинники ставлення до ШІ	54
Висновок до розділу 2	60
РОЗДІЛ 3. РЕГІОНАЛЬНА СПЕЦИФІКА ТА ІНСТИТУЦІЙНА ДОВІРА ДО ШІ В КРАЇНАХ ЄС.....	63
3.1. Географічна кластеризація європейських ставлення до ші.....	63
3.2. Інституційний контекст: запит на регулювання та сприйняття правил....	69
3.3. Політичний контекст: ідеологія, довіра та політизація ШІ	75
Висновки до розділу 3	79
ВИСНОВКИ.....	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	85

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Розгортання сучасних технологій штучного інтелекту (ШІ), особливо генеративних мовних моделей, спричинило одну з найбільш стрімких технологічних трансформацій початку XXI ст. У сучасній соціології та економічній літературі ШІ концептуалізується як технологія загального призначення (*general purpose technology, GPT*), що порівнюється за масштабом впливу з електрифікацією та поширенням Інтернету (Bresnahan & Trajtenberg, 1995; Crafts, 2021; Trajtenberg, 2019). Дослідження Е. Бринйольфссона, Д. Рока і Ч. Сіверсона (Brynjolfsson, Rock & Syverson, 2021) показують, що ШІ має потенціал переформатувати продуктивність праці та структуру зайнятості у середньостроковій перспективі, а праці Д. Аджемоглу і П. Рестрепо (Acemoglu & Restrepo, 2019) висвітлюють подвійну природу цієї трансформації – як заміщення робочих завдань, так і створення нових.

Емпіричні дані останніх років фіксують надзвичайно швидке проникнення цих технологій у повсякденне життя громадян Європейського Союзу. За даними Eurostat (2025), у 2025 р. 63,8% молодих європейців віком 16–24 роки користувалися інструментами генеративного ШІ – майже вдвічі більше, ніж серед загальної дорослої популяції. Однак показники Special Eurobarometer 554 та 557 (European Commission, 2025) водночас фіксують суттєву поляризацію суспільних настроїв: попри загалом позитивне ставлення значної частки громадян, занепокоєння стосовно впливу ШІ на ринок праці залишається високим – 80% у Греції, 79% у Словаччині, 77% на Кіпрі – і помітно нижчим у Данії (45%), Нідерландах (48%) та Німеччині (53%).

Соціальні наслідки цієї трансформації виявилися нерівномірно розподіленими. Сучасні дослідження фіксують виникнення нового виміру цифрової нерівності – так званого «AI Divide» (Carter, Liu & Cantrell, 2020; Lutz, 2019; Wang et al., 2025), що відтворює усталені принципи трирівневого цифрового розриву (Van Deursen & Van Dijk, 2019; Van Deursen & Helsper,

2015) у контексті інтелектуальних технологій. Масштабне дослідження А. Гумлума і Е. Вестергаард (Humlum & Vestergaard, 2025), яке охопило 100 000 датських працівників в 11 професіях, показало, що молодші, більш освічені та чоловіки-працівники адаптували генеративний ШІ суттєво швидше, аніж жінки, старші вікові групи та працівники з нижчими доходами. Метааналіз 18 досліджень (Otis, Delecourt, Cranney & Koning, 2024) встановив, що жінки в середньому на 20% рідше використовують генеративний ШІ за чоловіків, причому цей розрив зберігається навіть за умов рівного доступу до технології.

Окрім соціодемографічних відмінностей, ставлення до ШІ в Європі демонструє виразну географічну кластеризацію. Скандинавські країни – Норвегія, Данія, Фінляндія – стабільно лідирують у європейських рейтингах адопції ШІ (Brand & Steen, 2024; Frank, 2021; Oxford Research, 2021), тоді як країни Південної та Південно-Східної Європи демонструють «виважений скептицизм». До цих регіональних чинників додаються інституційні: ухвалений у 2024 р. EU AI Act (European Parliament & Council of the European Union, 2024) формує унікальну для світу регуляторну рамку, відмінну від ринково-орієнтованого підходу США та державно-керованої моделі Китаю (Bradford, 2023; Roberts et al., 2021; Sheehan, 2023). Можливість «ефекту Брюсселя» в галузі ШІ, що означає здатність ЄС фактично встановлювати глобальні стандарти через розмір свого ринку, (Bradford, 2020; Siegmann & Anderljung, 2022) робить аналіз європейської ситуації особливо значущим для розуміння глобальних тенденцій.

Не меншу актуальність має політико-ідеологічний вимір ставлення до ШІ. Дослідження Б. Маджистро та її колег (Magistro et al., 2026) у *American Journal of Political Science* вперше системно показало, що ставлення до ШІ корелює з ширшими орієнтаціями стосовно глобалізації та має партійно-ідеологічну природу. Кейс президентських виборів у Словаччині 2023 р. (Mesarić Žabčić, Hudoletnjak & Pavlin, 2025) та європейських виборів 2024 р. (Farooq, van den Hoogen, Tulin & de Vreese, 2025) засвідчують, що ШІ-генерована дезінформація стає чинником, який підважує довіру до

демократичних інститутів, особливо у країнах із низьким рівнем інституційної довіри.

Гармонізація українського законодавства зі стандартами AI Act, формування національної політики цифрової грамотності та забезпечення інклюзивної адопції ШІ потребують ґрунтовного розуміння соціальних механізмів формування ставлення до цифрових технологій у країнах, інтегрованих до ЄС. Особливого значення зазначена проблематика набуває для України як країни-кандидата на членство в ЄС. Сукупність зазначених чинників – швидкість технологічних змін, нерівномірність соціального розподілу їхніх наслідків, регуляторні особливості ЄС та політизація сприйняття ШІ – обумовлює актуальність соціологічного дослідження ставлення громадян країн Європейського Союзу до технологій штучного інтелекту.

Соціологічний аналіз як методологічний підхід дослідження. Обраний у роботі ракурс розгляду проблематики позначений у назві дослідження як «соціологічний аналіз». Сутність цього підходу полягає в тому, що ставлення до технологій штучного інтелекту розглядається не як ізольована психологічна реакція окремого індивіда чи технічна характеристика самої технології, а як соціальний феномен, який має об'єктивне суспільне підґрунтя, систематично відтворюється у взаємодії соціальних структур та інститутів і піддається емпіричному вимірюванню засобами соціологічного інструментарію.

Соціологічний аналіз ставлення до ШІ у межах цієї роботи передбачає кілька взаємопов'язаних складових. По-перше, це теоретико-концептуальний аналіз – реконструкція наявних соціологічних моделей пояснення ставлення до технологій (Technology Acceptance Model Ф. Девіса; Unified Theory of Acceptance and Use of Technology В. Венкатеша; теорія дифузії інновацій Е.Роджерса; теорія цифрового розриву Я. ван Дейка) та їх адаптація до контексту штучного інтелекту. По-друге, це структурно-функціональний аналіз – виявлення тих соціальних структур (вікові когорти, освітні групи, гендер, професійні категорії, національні держави), які виступають детермінантами

ставлення. По-третє, це крос-національний компаративний аналіз – порівняння ставлення громадян 27 країн – членів ЄС задля виявлення кластерів та національних особливостей. По-четверте, це інституційний аналіз – дослідження ролі формальних інститутів (EU AI Act, Platform Work Directive) і неформальних установок (інституційна довіра, ідеологічні уподобання) у формуванні суспільного сприйняття. По-п'яте, це аналіз соціальних нерівностей – встановлення того, як ставлення до ШІ розподіляється відповідно до позиції індивіда в соціальній структурі та чи відтворює цей розподіл наявні форми нерівності.

Емпіричною базою соціологічного аналізу в роботі слугують дані масштабних загальноєвропейських опитувань (Eurobarometer, Eurostat ICT, Eurofound EWCS) і провідних міжнародних дослідницьких центрів (Pew Research Center, OECD, World Risk Poll), що дозволяє забезпечити репрезентативність висновків та їхню верифікованість. Поєднання теоретичної та емпіричної складових, мікро- (індивідуальні характеристики) та макrorівнів (країни, регіони, інституційні рамки) аналізу відрізняє соціологічний підхід від суто економічного, психологічного чи інженерного розгляду проблематики ШІ та забезпечує цілісне розуміння ставлення громадян ЄС як багатовимірного соціального явища.

Стан наукової розробленості проблеми. Соціологічне осмислення ставлення до цифрових технологій спирається на низку усталених теоретичних традицій. Класичні моделі прийняття технологій сформульовані у працях Ф. Девіса (Davis, 1989) – Technology Acceptance Model (TAM), В. Венкатеша та співавторів (Venkatesh, Morris, Davis & Davis, 2003; Venkatesh, Thong & Xu, 2012, 2016) – Unified Theory of Acceptance and Use of Technology (UTAUT/UTAUT2), а також у концепції дифузії інновацій Е. Роджерса (Rogers, 2003) та теорії запланованої поведінки А. Айзена (Ajzen, 1991). Адаптацію цих моделей до контексту ШІ здійснили К. Тамілмані та співавтори (Tamilmani, Rana, Wamba & Dwivedi, 2021), А. Шепман і П. Родвей (Schepman & Rodway,

2020), які розробили General Attitudes towards Artificial Intelligence Scale, та Н. Саїд із колегами (Said et al., 2024).

Теоретичною основою аналізу нерівностей у доступі та використанні цифрових технологій слугують праці Я. ван Дейка (Van Dijk, 2020), Е. Гаргіттаї (Hargittai, 2002), А. ван Деурсена та Е. Гелспер (Van Deursen & Helsper, 2015). Перенесення цієї концепції у площину ШІ здійснено у роботах К. Лутца (Lutz, 2019), Л. Картер, Д. Ліу та К. Кантрелл (Carter, Liu & Cantrell, 2020), М. Дайпп і С. Каунтса (Daerr & Counts, 2024), К. Ванг та її колег (Wang et al., 2025), а на інституційному рівні – у звітах ЮНЕСКО (UNESCO, 2024), Міжнародної організації праці (ILO, 2025) та CEDEFOP (2025).

Питання соціодемографічних детермінант ставлення до ШІ ґрунтовно розглянуто у дослідженнях А. Гумлума і Е. Вестергаард (Humlum & Vestergaard, 2025) та Н. Отіса і співавторів (Otis et al., 2024). Гендерну специфіку ставлення детально досліджували С. Чеккіні зі співавторами (Cecchini et al., 2025). Феномен «алгоритмічного менеджменту», впроваджений у науковий обіг М. К. Лі, Д. Кусбітом, Е. Метські і Л. Дабіш (Lee, Kusbit, Metsky & Dabbish, 2015), залишається важливим напрямом аналізу застосування ШІ у сфері праці.

Регуляторний контекст ШІ в ЄС та концепція «ефекту Брюсселя» розкриваються у праці А. Бредфорд (Bradford, 2020), а нормативною основою аналізу слугує Регламент ЄС про штучний інтелект (Regulation (EU) 2024/1689). Порівняння регуляторної ролі Європейського Союзу зі Сполученими Штатами та Китаєм спирається на дані порівняльних міжнародних опитувань, насамперед Pew Research Center.

Політико-ідеологічний вимір ставлення до ШІ став предметом систематичного аналізу нещодавно. Базові теоретичні рамки задані працями Р. Інглгарта щодо постматеріалістичних цінностей (Inglehart, 1977; Inglehart & Welzel, 2005). Сучасний емпіричний аналіз представлений у фундаментальній статті Б. Маджистро з колегами про спільні мікро основи ставлення до ШІ та глобалізації (Magistro et al., 2026), у дослідженні С. Борвейн та співавторів

щодо зв'язку сприйняття технологічної загрози з електоральним вибором у європейських демократіях (Borwein et al., 2025), а також у праці А. Гранули та колег про вплив сприйняття ІІІ як чинника витіснення праці на довіру до демократії (Granulo, Raff & Fuchs, 2026). Окремий напрям становлять дослідження впливу згенерованої ІІІ дезінформації на демократичні процеси в Європі (Farooq et al., 2025; Pawelec, 2024). Емпіричною базою досліджень слугують насамперед дані Eurobarometer, Eurostat і Pew Research Center. Водночас, попри значний обсяг наявних досліджень, в українській соціологічній літературі бракує комплексних робіт, які б одночасно інтегрували теоретико-методологічні моделі прийняття технологій, концептуалізацію цифрового розриву, аналіз соціодемографічних і професійних детермінант, дослідження регіональної специфіки країн ЄС та політико-ідеологічного виміру ставлення до ІІІ. Саме ця обставина визначила вибір теми, мету та завдання нашого дослідження.

Мета дослідження – здійснити комплексний соціологічний аналіз ставлення громадян країн Європейського Союзу до технологій штучного інтелекту та виявити соціальні чинники – соціодемографічні, професійні, інституційні та політико-ідеологічні, – що детермінують це ставлення.

Завдання дослідження:

1. Розкрити теоретико-методологічні засади концептуалізації штучного інтелекту як соціальної технології загального призначення (GPT) та систематизувати соціологічні моделі прийняття технологій у контексті ІІІ.
2. Проаналізувати теорію цифрового розриву та її трансформацію в концепт «AI Divide», що включає рівні доступу, навичок і результатів використання інтелектуальних технологій.
3. Визначити та оцінити вплив соціодемографічних чинників (вік, освіта, гендер) на формування ставлення до ІІІ у країнах ЄС; побудувати відповідні метрики (індекси) для їх вимірювання.
4. Дослідити професійну ієрархію як чинник ставлення до ІІІ, зокрема розрив між керівним і виконавчим персоналом.

5. Виявити географічну кластеризацію європейських настроїв щодо ШІ з її операціоналізацією.

6. Розкрити роль інституційної довіри та регуляторного потенціалу EU AI Act.

7. Проаналізувати політизацію ставлення до ШІ (вплив ідеологічних уподобань, правого популізму та довіри до інститутів на сприйняття алгоритмічних технологій) у країнах ЄС.

8. Сформулювати практичні рекомендації для соціальної політики у сфері цифрової грамотності та інклюзивної адопції ШІ, що можуть бути актуальними в контексті євроінтеграційних процесів України.

Об'єкт дослідження – ставлення громадян країн Європейського Союзу до технологій штучного інтелекту.

Предмет дослідження – соціальні чинники (соціодемографічні, професійні, регіональні, інституційні та політико-ідеологічні), які детермінують формування ставлення громадян країн ЄС до технологій штучного інтелекту.

Методи дослідження. Реалізація поставлених завдань потребувала застосування комплексу взаємодоповнюваних методів. На теоретичному рівні було використано загальнонаукові методи аналізу та синтезу – для розкриття засадничих категорій дослідження; класифікації та типологізації – для структурування соціологічних моделей прийняття технологій і концепцій цифрового розриву; порівняння – для зіставлення регуляторних підходів ЄС, США та Китаю; узагальнення та систематизації – для побудови інтегративної аналітичної рамки.

На емпіричному рівні застосовано метод вторинного аналізу даних масштабних соціологічних опитувань. Основною емпіричною базою слугував масив Special Eurobarometer 554 «Artificial Intelligence and the Future of Work» (European Commission, 2025), на якому здійснено всі авторські розрахунки. Як допоміжні джерела залучено дані Eurostat щодо використання ШІ домогосподарствами та індивідами (2025) і статистику ринку праці ЄС, а також результати глобального опитування Pew Research Center (2025) щодо довіри до

регуляторів ШІ. Для виявлення міжкраїнових відмінностей застосовано порівняльний крос-національний аналіз; описова статистика, кореляційний аналіз, дисперсійний аналіз (ANOVA) і кластерний аналіз методом k-середніх використані для встановлення зв'язків між соціальними характеристиками респондентів і ставленням до ШІ. Метод аналізу нормативних документів застосовано для розкриття змісту EU AI Act (Regulation 2024/1689). Також залучено для аналізу окремі ситуації політизації ШІ (зокрема, словацьких виборів 2023 р. та європейських виборів 2024 р.).

Теоретична значущість дослідження полягає в систематизації сучасних соціологічних підходів до пояснення ставлення громадян до технологій штучного інтелекту та інтеграції теорії цифрового розриву з моделями прийняття технологій у єдиній аналітичній рамці, адаптованій до контексту ЄС. У роботі здійснено концептуалізацію поняття «AI Divide» як специфічного виміру цифрової нерівності та запропоновано багаторівневу модель соціальних чинників ставлення до ШІ, яка враховує соціодемографічний, професійний, регіональний, інституційний та політико-ідеологічний рівні аналізу. **Також було розроблено індекс сприйняття ШІ відповідно.** Отримані висновки розширюють предметне поле соціології цифрового суспільства й соціології технологій.

Практична значущість дослідження полягає в можливості застосування його результатів у кількох сферах. Висновки роботи можуть бути використані органами державної влади України під час розробки національної стратегії розвитку ШІ та програм цифрової грамотності в умовах євроінтеграції. Зокрема, виявлені закономірності щодо гендерного та вікового розривів у використанні ШІ є основою для формування інклюзивної політики у сфері HR, корпоративного навчання та адаптації працівників до технологічних змін. Також, результати аналізу інституційної довіри та регуляторної ролі ЄС становлять інтерес для гармонізації українського законодавства з нормами EU AI Act. Врешті, матеріали дослідження можуть бути використані у викладанні навчальних дисциплін «Соціологія цифрового суспільства», «Соціологія

технологій», «Європейські студії», а також стати основою для подальших емпіричних розвідок.

Апробація роботи: Результати дослідження були апробовані через публікацію тез «Єнін М. Н., Скоробогатько К. С., (2026) Перспективи штучного інтелекту як сервісу (AIaaS) у зменшенні цифрової нерівності для малих бізнесів та підприємців», що розкриває природу нерівності та ставлення до технологій ШІ у суспільстві на прикладі бізнесу.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, поділених на підрозділи, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАВЛЕННЯ ДО ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

1.1. Штучний інтелект як технологія загального призначення та чинник соціальної трансформації

Першочерговим аналітичним завданням соціологічного дослідження ставлення громадян до штучного інтелекту постає визначення того, чим саме є ШІ як об'єкт суспільного сприйняття. Зазначений вибір виходить за межі суто теоретичного дискурсу, набуваючи методологічного характеру, адже він задає логіку всього подальшого аналізу. Якщо трактувати ШІ як обмежений технічний інструмент на кшталт окремого програмного застосунку, то ставлення до нього доцільно вивчати в логіці прийняття конкретного продукту, а ключовими змінними стануть зручність використання, корисність та намір застосування. Якщо ж розглядати ШІ як інфраструктурну технологію, що пронизує всі сфери суспільного життя (Bresnahan & Trajtenberg, 1995), то ставлення до нього набуває рис ставлення до фундаментальної соціальної трансформації, а пояснювальна модель має охоплювати соціально-структурні, інституційні та політико-ідеологічні чинники. У цій роботі обстоюється друга позиція: штучний інтелект концептуалізується як соціальна технологія загального призначення (*general purpose technology, GPT*). Розкриттю змісту цього концепту, його пояснювального потенціалу та методологічних наслідків для подальшого дослідження і присвячено цей підрозділ.

Категорія технології загального призначення була сформульована наприкінці минулого століття для виокремлення особливого класу нововведень, які якісно відрізняються від звичайних точкових інновацій (Bresnahan & Trajtenberg, 1995). Технологія загального призначення характеризується трьома взаємопов'язаними ознаками. Перша ознака – пронизливість (*pervasiveness*): з часом така технологія поширюється на більшість галузей економіки і соціального життя, а не залишається замкненою в одному секторі. Друга ознака

– здатність до безперервного вдосконалення (improvement): технологія не є статичною, а еволюціонує, поступово знижуючи витрати для своїх користувачів. Третя ознака – породження інновацій (innovation spawning): технологія полегшує винайдення нових продуктів і процесів, тобто стимулює інноваційну активність у суміжних сферах. Класичними історичними прикладами таких технологій вважаються парова машина, електрика, двигун внутрішнього згоряння та інформаційно-комунікаційні технології.

Концептуальною засадою подальшого аналізу слугує положення про те, що технологія загального призначення сама собою не забезпечує економічного зростання та соціальних перетворень. Її продуктивний потенціал реалізується лише через так звану взаємну залежність (innovational complementarities) – складний процес взаємного пристосування базової технології та галузей, що її застосовують. Інакше кажучи, GPT створює можливість, але перетворення цієї можливості на реальний приріст добробуту потребує тривалих і витратних змін у організації виробництва, навичках працівників та соціальних інститутах. Ця теза має безпосереднє значення для нашого дослідження: вона вказує, що соціальні ефекти GPT-технологій розгортаються повільно, нерівномірно і опосередковано – через здатність суспільства адаптуватися до базової інновації.

Застосування цього концептуального апарату до штучного інтелекту є обґрунтованим з декількох причин. Передусім ШІ відтворює всі три класичні ознаки GPT: він пронизує більшість галузей сучасної економіки, зокрема охорону здоров'я, освіту, фінансові послуги та креативні індустрії; безперервно вдосконалюється за безпрецедентних в історії технологій темпів зниження вартості обчислень і зростання можливостей моделей, а також системно стимулює інноваційну активність у суміжних сферах через породження нових продуктів, бізнес-моделей та практик. Цей характер знаходить підтвердження й в сучасних емпіричних розвідках, де аналіз масивів онлайн-оголошень про вакансії засвідчує масштабне поширення попиту на навички у сфері машинного навчання на широкий спектр професій, що виводить технологію далеко за межі початкового вузького IT-сектору (Goldfarb, Taska & Teodoridis, 2023). Зрештою,

у фаховому середовищі соціологів та економістів технологій уже понад десятиліття сформовано консенсус щодо визнання ІІІ повноцінною технологією загального призначення — прямим інфраструктурним спадкоємцем парової машини та електрифікації (Agrawal, Gans & Goldfarb, 2019; Trajtenberg, 2019).

Концептуалізація ІІІ як GPT набуває особливої аналітичної цінності за умови врахування часової динаміки його впливу. У науковому дискурсі обстоюється думка, що сприйняття GPT суспільством закономірно проходить кілька послідовних фаз, кожна з яких має власну специфіку соціальних ефектів, і недостатнє врахування цієї динаміки призводить до систематичних помилок інтерпретації. У структурованому вигляді цикл поширення GPT охоплює щонайменше чотири фази. Перша фаза — фаза появи і початкового впровадження — характеризується вузьким колом ранніх користувачів, зосереджених переважно у дослідницьких установах і великих технологічних компаніях, високими витратами на освоєння технології та обмеженою суспільною обізнаністю. Друга фаза — фаза дифузії та накопичення нематеріальних активів — це період, протягом якого технологія стає масово доступною, проте її продуктивний потенціал ще не реалізується повною мірою, оскільки суспільство і організації витрачають значні ресурси на адаптацію — створення нових бізнес-процесів, перенавчання працівників, переформатування інституційних практик. Третя фаза — фаза реалізації продуктивного потенціалу — настає тоді, коли накопичені нематеріальні активи починають давати кумулятивну віддачу, і саме на цій фазі GPT забезпечує максимальний приріст продуктивності праці та структурні трансформації економіки. Четверта фаза — фаза зрілості та інституційного закріплення — характеризується інтеграцією технології в усталений суспільний порядок, її прийняттям як норми, а також виникненням нових соціальних і регуляторних інститутів, що супроводжують її повсякденне функціонування (Brynjolfsson, Rock & Syverson, 2019, 2021; Crafts, 2021).

Для другої фази, у межах якої сьогодні перебуває генеративний ШІ, особливо характерним є так званий часовий лаг – затримка між появою технології та її відображенням у показниках продуктивності, спричинена необхідністю накопичення невидимих для статистики нематеріальних активів (Brynjolfsson, Rock & Syverson, 2019, 2021). Динаміка цієї фази описується через модель так званої продуктивнісної J-кривої: на ранніх етапах вимірювана продуктивність може навіть знижуватися, бо ресурси спрямовуються на створення супутніх активів, і лише згодом крива різко йде вгору, коли інвестиції попередньої фази починають приносити віддачу. Історичний досвід попередніх GPT – електрики, парової машини, інформаційно-комунікаційних технологій – підтверджує, що повний цикл поширення таких технологій завжди розгортається повільно й нерівномірно і охоплював десятиліття: від першого комерційного використання електрики до її масового впливу на продуктивність промисловості пройшло близько сорока років, а аналогічні цикли спостерігаються і для інших фундаментальних інновацій (Crafts, 2021).

Запропонована періодизація має безпосередні наслідки для предмета цього дослідження: на ранніх стадіях поширення ШІ, які відповідають другій фазі циклу GPT, суспільні очікування і реальний досвід неминуче розходяться. Це розходження породжує два протилежні викривлення суспільного сприйняття – надмірний технологічний оптимізм, що очікує негайної трансформації, та передчасне розчарування, яке трактує відсутність швидких результатів як свідчення неспроможності технології. Обидві реакції є типовими супутниками ранніх стадій поширення будь-якої GPT і не повинні сприйматися як специфічні особливості ставлення саме до ШІ. Таке розуміння задає важливу методологічну пересторогу: фіксовані емпірично коливання громадської думки доцільно інтерпретувати як закономірний прояв динаміки сприйняття, замість того, щоб розглядати їх як свідчення нестабільності позицій.

Самостійний вимір концептуалізації ШІ як GPT становить аналіз його впливу на ринок праці. У цій роботі обстоюється завданнєвий підхід (task-based approach) до розуміння цього впливу, який дозволяє уникнути спрощених

тверджень про тотальне витіснення працівників або, навпаки, про нейтральність технології. Згідно з цим підходом, ШІ здійснює два протилежно спрямовані ефекти. Ефект заміщення (displacement effect) виникає тоді, коли автоматизація усуває людську працю з певних завдань, де машинне виконання виявляється ефективнішим. Ефект відновлення (reinstatement effect) реалізується через виникнення нових завдань і професій, у яких праця людини зберігає або навіть посилює свою перевагу. Підсумковий соціальний результат залежить від співвідношення цих двох ефектів, яке, своєю чергою, визначається інституційним середовищем, освітньою політикою та розподілом ринкової влади (Acemoglu & Restrepo, 2018, 2019). Завданнєвий підхід має пряме значення для нашої теми, оскільки розкриває соціальне підґрунтя суперечливого ставлення до ШІ: представники професій, де переважає ефект заміщення, об'єктивно мають підстави для тривоги, тоді як ті, для кого домінує ефект відновлення, схильні сприймати технологію як можливість. Ставлення до ШІ виявляється, отже, не лише питанням індивідуальних уподобань, а й функцією об'єктивної позиції індивіда в системі суспільного поділу праці.

Аналіз теперішнього етапу дифузії ШІ, пов'язаного з генеративними моделями, вказує на зміну динаміки його розвитку з кінця 2022 року. Ознакою цього періоду є доступність інтерфейсу природної мови, що усунуло вимоги до спеціальної кваліфікації користувачів і розширило спектр застосування технології. Спрощення взаємодії зумовило темпи поширення, які перевищують показники адопції персональних комп'ютерів та смартфонів (McAfee, 2024). Наслідком цього стає уніфікація інструментарію в різних сферах, коли фахівці з права, медицини, програмування чи журналістики використовують спільні базові моделі. Зрештою, ці процеси оптимізують GPT-потенціал технології, але водночас формують нові контури нерівності в якості її практичного засвоєння.

Сучасні емпіричні дані засвідчують, що генеративний ШІ активно поширюється у багатьох сферах життєдіяльності суспільства. Цією технологією користуються студенти, викладачі, працівники різних сфер зайнятості та інші соціальні групи. Розробники ШІ, як-от Google зі своєю моделлю Gemini,

регулярно оновлюють функціонал та винаходять нові й ефективніші моделі, що дозволяють краще виконувати повсякденні задачі (Google's New Gemini AI Model and Tools Are All About Agents Now, 2026). Завдяки доступності кожен, хто має підключення до Інтернету, може скористатися будь-якою з пропонуванних платформ генеративного ШІ – ця технологія просувається швидко та масштабно (McAfee, 2024). Сучасні моделі дозволяють систематизувати потік виконання задач користувача, створювати нові програми та рішення для багатьох секторів економіки.

Слід при цьому розрізняти два типи емпіричних свідчень про GPT-природу ШІ: дані про вимірювану продуктивність праці, які, як було показано вище, на другій фазі циклу систематично відстають від реального впливу технології, і дані про галузеве поширення та інноваційну активність, які фіксують саме той процес, що згодом породить продуктивнішу віддачу. Згідно зі сучасною аналітичною оцінкою Організації економічного співробітництва та розвитку, генеративний ШІ стимулює інноваційну активність у широкому колі секторів – від охорони здоров'я та фінансових послуг до публічного адміністрування та освіти, – причому ефект цієї стимуляції проявляється через автоматизацію рутинних завдань, прискорення дослідницько-конструкторської діяльності і зниження бар'єрів для виходу нових гравців на ринок (Calvino, Reijerink & Samek, 2025). Це означає, що ШІ задовольняє і третю засадничу ознаку GPT – здатність породжувати інновації у суміжних сферах, – а отже, його концептуалізація як технології загального призначення отримує підтвердження не лише на теоретичному рівні, а й на рівні фіксованих галузевих процесів, навіть беручи до уваги закономірне відставання макропоказників продуктивності, властиве другій фазі циклу.

Додатковим підтвердженням тези про стимулювання інновацій слугують результати глобального опитування McKinsey & Company, проведеного у червні–липні 2025 р. серед 1993 респондентів зі 105 країн, що представляють усі регіони, галузі, розміри компаній, функціональні спеціалізації та рівні

стажу: 64% опитаних стверджують, що ШІ сприяє інноваційній активності в їхніх організаціях (McKinsey & Company, 2025).

Подальший аналіз часової динаміки генеративного ШІ актуалізує питання про доцільність уточнення класичної концепції GPT з огляду на нову емпіричну реальність. У науковому дискурсі поняття GPT традиційно застосовувалося до технологій, темпи й характер еволюції яких є відносно передбачуваними і вкладаються в десятиліття; для них друга ознака GPT – здатність до вдосконалення – означала переважно поступальне поліпшення техніко-економічних параметрів за відносно сталого функціонального ядра (Bresnahan & Trajtenberg, 1995; Crafts, 2021). Так, електрика протягом усього циклу свого поширення залишалася технологією передачі енергії: змінювалися напруга, ефективність генераторів, охоплення мережі, але сам спектр базових завдань, які вона виконувала, залишався порівняно сталим.

Штучний інтелект демонструє якісно іншу динаміку, яка не суперечить класичним критеріям GPT, але потребує уточнення другого з них. Перше уточнення стосується темпів зміни поколінь технології: вони обчислюються не десятиліттями, а місяцями і роками, при цьому кожне нове покоління якісно перевершує попереднє не лише за параметрами, а й за самим набором розв’язуваних завдань (Bommasani et al., 2021).

Друге уточнення пов’язане з появою у великих мовних моделях так званих емерджентних здатностей (emergent abilities) – функціональних можливостей, які виникають у моделях скачкоподібно при перетині певних порогів масштабу і які, як обґрунтовано у фундаментальній праці Дж. Вея та співавторів, не можуть бути передбачені шляхом простої екстраполяції результатів менших моделей (Wei et al., 2022).

Третє уточнення стосується природи самої технології: дослідники Стенфордського центру дослідження базових моделей (Center for Research on Foundation Models) запропонували для опису сучасних великих моделей концепт базових моделей (foundation models), наголошуючи на тому, що ці моделі представляють парадигмальний зсув у розвитку ШІ та слугують

спільною основою, з якої через адаптацію будується широкий спектр прикладних завдань (Bommasani et al., 2021). Це означає, що спектр завдань, на які ІІІ є спроможним, постійно переформатовується, а не лише розширюється: технологія, яка вчора була інструментом обробки тексту, сьогодні є інструментом програмування, аналізу зображень, керування пристроями, прийняття рішень. Із цього випливає, що ІІІ доцільно концептуалізувати як GPT, що трансформується (*transformative general purpose technology*), – тобто як технологію загального призначення, для якої поряд із поступальним удосконаленням характерний безперервний трансформативний розвиток самого функціонального ядра. Це уточнення має принципове соціологічне значення: якщо об'єкт суспільного сприйняття перебуває в стані постійної якісної зміни, то й ставлення громадян до нього об'єктивно не може бути стабільним. Емпірично фіксовані коливання громадської думки щодо ІІІ слід інтерпретувати, отже, не лише як прояв динаміки циклу GPT, розглянутої вище, а й як адаптивну реакцію на рухомий об'єкт оцінювання – реакцію, у якій кожне нове покоління технології переформатовує саму основу для формування ставлень.

Концептуалізація ІІІ виключно з позицій його техніко-економічних характеристик була б неповною без урахування критичного ракурсу, який зміщує фокус з функціональних властивостей технології на питання влади, контролю та розподілу вигод. У науковій літературі обстоюється теза, що ІІІ не є нейтральною інфраструктурою, рівнодоступною всім суспільним акторам. Розвиток і впровадження інтелектуальних технологій зосереджені в руках обмеженого кола великих технологічних корпорацій, які контролюють ключові ресурси – обчислювальні потужності, масиви даних, кваліфікованих фахівців. Унаслідок цього ІІІ як GPT відтворює й посилює наявні відносини економічної та політичної асиметрії (Pansera, Rikar & Bria, 2023). Спорідненою є проблематика концентрації напрямів дослідницької діяльності у сфері ІІІ навколо тематики, пов'язаної з інтересами великих корпоративних гравців, що звужує тематичне різноманіття галузі (Klinger, Mateos-Garcia & Stathoulopoulos,

2022). Цей критичний ракурс важливий для нашого аналізу з двох причин. По-перше, він указує, що ставлення громадян до ШІ формується не лише сприйняттям корисності чи ризикованості технології, а й уявленнями про те, хто є її справжнім бенефіціаром і чиї інтереси вона обслуговує. По-друге, він обґрунтовує необхідність включення до пояснювальної моделі дослідження інституційних чинників – насамперед регуляторної ролі ЄС у балансуванні інтересів технологічних корпорацій і громадян, чому присвячено третій розділ роботи.

Узагальнення викладеного дозволяє сформулювати сукупність методологічних засад, на яких ґрунтуватиметься подальший аналіз. Концептуалізація ШІ як технології загального призначення передбачає, що ставлення до нього є як до інфраструктурної соціальної трансформації, яка охоплює всі сфери суспільного життя, аніж як окремого продукту. Це обґрунтовує доцільність комплексного багаторівневого аналізу, що поєднує мікро- і макрорівні. Розглянута чотирифазна модель поширення GPT з характерним для другої фази часовим лагом та продуктивнісною J-кривою пояснює, чому соціальні ефекти ШІ розгортаються повільно й нерівномірно, а суспільні очікування та реальний досвід на ранніх стадіях розходяться. Це задає методологічну пересторогу проти інтерпретації коливань громадської думки як свідчення нестабільності позицій. Проведена концептуалізація ШІ як GPT, що трансформується, доповнює цю пересторогу важливим уточненням: коливання громадської думки спричинені також безперервним переформатуванням самого об'єкта оцінювання, і це слід враховувати під час інтерпретації емпіричних даних, особливо тих, що мають значний часовий розрив між хвилями опитувань.

Обраний завданневий підхід обґрунтовує, що ставлення до ШІ має об'єктивне соціально-структурне підґрунтя: воно залежить від професійної позиції індивіда та від співвідношення ефектів заміщення і відновлення в його сфері діяльності. Це обумовлює необхідність емпіричного аналізу професійної детермінації ставлення, чому буде приділено увагу в другому розділі. Також,

критичний ракурс доповнює цю картину вказівкою на те, що сприйняття ШІ опосередковане уявленнями про розподіл влади, контролю та вигод. Узагальнюючи, розуміння штучного інтелекту як технології загального призначення, що трансформується, дає підстави для центрального для цього дослідження висновку: ставлення до ШІ є соціально структурованим і динамічним феноменом, який закономірно детермінується сукупністю соціальних чинників – соціодемографічних, професійних, регіональних, інституційних та політико-ідеологічних. Аналіз цих чинників і становить предмет подальших розділів роботи. Однак перш ніж перейти до емпіричного аналізу детермінант, необхідно розглянути ще один теоретичний інструмент, без якого пояснення соціальної структурованості ставлення до ШІ було б неповним, – теорію цифрового розриву, якій присвячено наступний підрозділ.

1.2. Теорія «цифрового розриву» (ai divide): рівні доступу, навичок та результатів

Трактування штучного інтелекту як глобальної інфраструктурної технології логічно переносить увагу на проблему суспільного розподілу її результатів. Якщо ШІ трансформує всі сфери життєдіяльності, то нерівномірність включення різних верств населення у цей процес стає фундаментальним соціологічним викликом, який у своїй сучасній модифікації концептуалізується як ШІ-розрив (AI Divide) , що безпосередньо адаптована до аналізу інтелектуальних технологій.

Перші соціологічні роботи щодо цифрового розриву, які з'явилися наприкінці 1990-х років, трактували цей феномен передусім як проблему фізичного доступу до інформаційно-комунікаційних технологій – наявності в індивіда комп'ютера, підключення до Інтернету та необхідного програмного забезпечення. Однак уже на початку 2000-х років стало очевидним, що формальна наявність доступу не вирівнює соціальних можливостей користувачів. У сучасному соціологічному дискурсі утвердилася позиція,

згідно з якою цифровий розрив є радше соціальною проблемою відтворення нерівностей у новому технологічному середовищі, аніж суто технічним питанням забезпечення обладнанням. Це положення спирається на емпірично обґрунтований концепт «розриву другого рівня» (Hargittai, 2002), згідно з яким користувачі з однаковим формальним доступом до Інтернету істотно відрізняються за здатністю ефективно виконувати онлайн-завдання, наприклад: пошук інформації, оцінювання її достовірності та навігацію між сервісами. Ці відмінності закономірно корелюють з віком, рівнем освіти та соціально-економічним статусом, що дозволяє трактувати цифровий розрив як один із проявів структурної соціальної нерівності.

Аналітичною основою цього дослідження слугує трактування цифрового розриву як кумулятивної та послідовної форми соціальної нерівності, яка відтворює і поглиблює наявні розриви – економічні, освітні, культурні, гендерні, етнічні (Van Dijk, 2020). Для його структурного аналізу застосовується трирівнева модель, яка стала канонічною для сучасних соціологічних досліджень цифрової нерівності (Van Deursen & Helsper, 2015; Van Deursen & Van Dijk, 2019).

У вітчизняному соціологічному дискурсі історичну еволюцію даної теорії розглянуто у праці Г. Коржова і М. Єніна. Автори виокремлюють три рівні цифрового розриву: рівень доступу до Інтернету та інформаційно-комунікаційних технологій; рівень цифрових компетенцій користувачів та цифрової грамотності; рівень соціальних переваг, які користувачі отримують від грамотного використання цифрових технологій у професійному та приватному житті (Коржов & Єнін, 2024). Перший рівень – це нерівність у матеріальному доступі не лише наявності базових пристроїв і підключення, а й якість обладнання, швидкість Інтернету, кількість пристроїв на одну особу. Другий рівень – це нерівність у навичках та використанні, тобто здатність ефективно застосовувати технологію для виконання різноманітних завдань, від комунікації до навчання, від пошуку роботи до участі у громадському житті. Третій рівень – це нерівність у результатах (outcomes): різниця в тих

матеріальних, освітніх, культурних і соціальних благах, які індивід здобуває завдяки використанню технології. Ключова теза цієї моделі, прийнята в нашому дослідженні, полягає в тому, що подолання нерівності на одному рівні не усуває її автоматично на інших: люди з однаковим доступом можуть мати різні навички, а люди з однаковими навичками – отримувати різні результати залежно від соціального капіталу, інституційного середовища та інших поза технологічних чинників. Вагомою є релятивна, на протигагу абсолютній, природа цифрової нерівності. Ця нерівність виражається у градації якості, інтенсивності та продуктивності використання технології, що з часом може зміщуватися, як це сталося історично з телебаченням, яке з нової і дорогої технології еволюціонувало (Коржов & Єнін, 2024).

Теоретичним підґрунтям соціологічної інтерпретації цифрового розриву як форми соціальної нерівності слугує класична концепція форм капіталу П. Бурдьє (Bourdieu, 1986). Відповідно до цієї концепції, доцільно розрізняти три фундаментальні форми капіталу: економічний капітал (матеріальні і фінансові ресурси, які безпосередньо конвертуються у гроші), культурний капітал (інкорпоровані диспозиції, освіта, кваліфікації, знайомство з культурними кодами) та соціальний капітал (мережа усталених відносин, які можуть бути мобілізовані для досягнення певних цілей). Для нас головними є дві тези цієї концепції – про взаємну конвертованість форм капіталу одна в одну та про їхнє кумулятивне накопичення в межах соціальних класів, що забезпечує відтворення наявної соціальної структури.

Перенесення цього теоретичного інструментарію у площину аналізу цифрової нерівності дозволяє інтерпретувати цифрові навички і компетенції як специфічну, четверту форму капіталу – цифровий капітал (digital capital), запропоновану у працях М. Раньєдди (Ragnedda, 2020). Цей теоретичний хід отримав подальшу розробку, де цифровий капітал концептуалізується як «міст між життєвими шансами онлайн і офлайн», який не лише дозволяє ефективно використовувати інші форми капіталу в цифровій сфері, але й підтримує їх, відтворюючи прибутки в офлайновій сфері (Коржов & Єнін, 2024). У такій

інтерпретації цифровий капітал конвертується з економічного капіталу (через купівлю якісних пристроїв, оплату Інтернету і платних сервісів), культурного капіталу (через освітні передумови, що визначають здатність до критичної роботи з інформацією) та соціального капіталу (через доступ до референтних груп, які демонструють зразки ефективного використання технології). Водночас цифровий капітал зворотно конвертується в інші форми: розвинені цифрові навички підвищують освітні можливості, розширюють професійні мережі та збільшують доходи. Така взаємна конвертованість пояснює, чому цифрова нерівність постає як закономірне (систематичне та самовідтворюване) явище, позбавлене ознак випадковості, що закономірно дублює лінії наявної соціальної стратифікації. Запропонована теоретична схема є особливо продуктивною для подальшого аналізу III-розриву, оскільки нерівність у володінні навичками роботи зі штучним інтелектом виявляється водночас функцією і чинником інших форм капіталу. Спорідненою є проблематика «цифрового субкласу» (digital underclass), запропонована тим самим автором (Ragnedda, 2020), – соціальної категорії, для якої цифрові технології не лише не зменшують, а посилюють виключеність з основних сфер суспільного життя.

Поява у 2020-х роках масово доступних інструментів генеративного штучного інтелекту вимагає адаптації теорії цифрового розриву до нової технологічної реальності. У цьому дослідженні приймається теза, що поширення III, поряд із відтворенням наявних форм цифрового розриву, зумовлює появу якісно нових вимірів нерівності, специфічні саме для інтелектуальних технологій. Концептуальним інструментом для аналізу цих специфічних нерівностей слугує поняття «AI Divide», запропоноване у засадничій праці Л. Картер, Д. Ліу та К. Кантрелл «Exploring the intersection of the digital divide and artificial intelligence» (Carter, Liu & Cantrell, 2020), де воно визначається як сукупність нерівностей у доступі до технологій штучного інтелекту, здатності їх використовувати та отриманні вигоди від цього використання. В україномовному науковому дискурсі сталого еквівалента цього поняття поки не сформовано; у межах цього дослідження як робочий

український аналог використовується термін «ІІІ-розрив», який передає семантичне ядро англomовного оригіналу і узгоджується з іншими усталеними скороченнями (ІІІ-грамотність, ІІІ-тривога, ІІІ-сервіси). Концепт ІІІ-розриву охоплює, окрім класичних рівнів моделі ван Дейка, такі специфічні виміри, як нерівність у можливостях критично оцінювати результати роботи алгоритмів, нерівність у здатності захищати власні дані від використання штучноінтелектними системами та нерівність у репрезентованості соціальних груп у тренувальних масивах даних: мовні, етнічні та культурні меншини, мешканці країн глобального Півдня стикаються з гіршою якістю обслуговування з боку ІІІ, з культурно нерелевантними результатами або з систематичними помилками інтерпретації.

Принциповою особливістю ІІІ-розриву, що відрізняє його від класичного цифрового розриву, є подвійна природа його джерел. Перше джерело – соціально-структурне: воно діє з боку користувача і складається з різниці в обов'язі економічного, культурного, соціального та цифрового капіталу, який індивід може мобілізувати для освоєння технології. Друге джерело – техніко-структурне: нерівність закладена в архітектуру самих ІІІ-систем через упередженість тренувальних даних, недопредставленість мов і культур у корпусах, на яких навчаються великі моделі, та концентрацію розробки в обмеженому колі західних технологічних компаній (Bender, Gebru, McMillan-Major & Shmitchell, 2021; Crawford, 2021). Якщо Інтернет як інфраструктура є відносно нейтральним щодо користувача, то ІІІ-моделі систематично краще працюють для тих груп, чії мови і культурні коди переважно представлені у тренувальних даних. Це означає, що ІІІ-розрив зберігатиметься навіть тоді, коли соціально-структурні чинники будуть формально вирівняні, а його подолання потребує одночасно і соціальної політики, і регуляторного втручання у конструювання самої технології.

Емпірична верифікація концепту AI Divide дає підстави для двох ключових для нашого дослідження висновків. Перший: нерівність у використанні ІІІ-технологій корелює зі стандартним набором соціально-

структурних чинників – віком, рівнем освіти, доходом, гендером, – однак сила цих кореляцій є більшою, ніж у випадку традиційних інформаційно-комунікаційних технологій (Wang et al., 2025). Зокрема, представники старших вікових груп, респонденти з нижчим рівнем формальної освіти і з низькими доходами демонструють значно нижчий рівень обізнаності щодо ШІ та значно рідше користуються відповідними інструментами. Це свідчить про те, що ШІ-розрив лише поглиблює наявні форми цифрової нерівності. Другий висновок стосується третього рівня моделі ван Дейка: навіть за умов однакового доступу до інструментів генеративного ШІ і подібного рівня технічних навичок користувачі з різних соціальних груп досягають істотно різних результатів – від якості згенерованого тексту до економічної цінності виконаних завдань (Weidmüller, Heuer & Müller, 2025). Це підтверджує, що трирівнева модель цифрового розриву зберігає аналітичну цінність і для аналізу ШІ, але потребує врахування того, що нерівність у результатах виявляється навіть тоді, коли два попередні рівні формально вирівняні.

Нерівність у сфері ШІ не вичерпується відмінностями між кінцевими користувачами, а охоплює також рівень виробництва і контролю технології. Доступ до обчислювальних потужностей, масивів даних і кваліфікованих фахівців зосереджений у руках обмеженого кола корпоративних і державних акторів, тоді як решта суспільства виступає переважно споживачем готових ШІ-сервісів (Lutz, 2019). Така структурна асиметрія створює нерівність якісно іншого порядку, ніж класичний цифровий розрив: вона охоплює як безпосереднє користування, так і формування правил функціонування технології. Емпіричним продовженням цього положення є дослідження раннього поширення генеративного ШІ, які показують, що ранні користувачі є непропорційно представленими у вищих освітніх, доходних і професійних стратах, а отже, переваги від раннього освоєння технології (*productivity advantage*, навчальна крива) накопичуватимуться саме в цих групах (Daerpp & Counts, 2024).

Значущість проблематики ШІ-розриву визнана на рівні провідних міжнародних інституцій, і ця інституційна позиція становить додаткове обґрунтування актуальності її аналізу в межах нашого дослідження. Глобальний характер штучноінтелектного розриву трактується як одна з ключових загроз для досягнення цілей сталого розвитку: без масштабних програм формування ШІ-грамотності цифрова нерівність ризикує перетворитися на «розрив, що самовідтворюється» (self-perpetuating divide), оскільки переваги від володіння навичками роботи з ШІ нагромаджуються нелінійно – за принципом кумулятивної переваги (UNESCO, 2024). У площині ринку праці ця нерівність може спричинити нову хвилю поляризації зайнятості як на національному, так і на міжнародному рівнях (ILO & UN, 2025). На міждержавному рівні прогнозується поглиблення розриву між розвиненими країнами, що активно інвестують у ШІ-інфраструктуру, та країнами глобального Півдня (UNDP, 2025). На європейському рівні провідні інституції наголошують на необхідності інтегрувати формування навичок роботи з ШІ у професійну освіту в усіх країнах ЄС (CEDEFOP, 2025). Поряд із функцією інформаційного джерела, позиції міжнародних інституцій створюють для нашого дослідження важливий нормативний контекст, у якому формулюються очікування щодо адекватної реакції національних держав і Європейського Союзу на нові форми цифрової нерівності.

Систематизація викладеного дозволяє виокремити чотири специфічні особливості ШІ-розриву, які відрізняють його від класичного цифрового розриву і визначатимуть логіку подальшого емпіричного аналізу. Передусім ця нерівність має виразно кумулятивний характер: ранні переваги від використання ШІ нагромаджуються через ефект навчальної кривої, доступ до якісніших робочих можливостей та продуктивніше використання часу, причому ця кумуляція відбувається швидше, ніж у випадку традиційних інформаційно-комунікаційних технологій. Поряд із кумулятивністю ШІ-розрив демонструє багатовимірний характер: окрім класичних розривів доступу, навичок і результатів, він охоплює нерівність у можливостях критичної оцінки роботи

алгоритмів, у захисті власних даних та у репрезентованості соціальних груп у тренувальних масивах. На рівні соціальної структури ця багатовимірність набуває чітко виражених демографічних обрисів – розриви систематично корелюють з віком, освітою, гендером, доходом і професійним статусом. Нарешті, ШІ-розрив функціонує водночас на індивідуальному, регіональному та міждержавному рівнях, утворюючи багаторівневу структуру нерівностей, яку неможливо адекватно описати в межах одного рівня аналізу.

Попри високу пояснювальну спроможність теорії ШІ-розриву, її зважене застосування вимагає подолання кількох аналітичних пасток. Насамперед ідеться про ризик технологічного детермінізму, коли акцент на спричинених технологією нерівностях затуляє той факт, що ШІ вбудований у наявні соціальні відносини. Іншим методологічним викликом постає умовна лінійність трирівневої моделі Я. ван Дейка: суворий послідовний рух від доступу до результатів на практиці часто замінюється їхнім паралельним накладанням або реверсивним зв'язком, де очікувані блага мотивують до освоєння навичок ще до отримання доступу. Додатковим обмеженням виступає західноцентричність наявної аналітики, орієнтованої переважно на глобальну Північ, що звужує підстави для генералізації висновків на країни Східної Європи з їхньою специфічною історією цифрової трансформації. Зрештою, ці чинники не нівелюють цінність підходу, проте вимагають гнучкого й обережного аналізу європейських емпіричних даних у наступному розділі роботи.

Підсумкове визначення ролі теорії цифрового розриву в загальній аналітичній рамці цього дослідження охоплює кілька ключових аспектів. Передусім ця теорія забезпечує пояснення того, чому ставлення громадян до ШІ виявляється соціально структурованим: різні соціальні групи мають об'єктивно різний обсяг ресурсів – матеріальних, освітніх, когнітивних, культурних, котрі є необхідними для повноцінної участі у використанні інтелектуальних технологій, і цей нерівний доступ закономірно відбивається на формуванні ставлень. Разом з тим, трирівнева модель цифрового розриву (доступ – навички – результати) задає аналітичну схему, придатну для

емпіричного оцінювання детермінант ставлення до ШІ в країнах ЄС, оскільки соціодемографічні чинники, які розглядатимуться у другому розділі, діють саме через ці три рівні. Зі свого боку, залучення концепції цифрового капіталу як похідної від класичних форм капіталу П. Бурдьє дає змогу інтерпретувати виявлені емпіричні закономірності як прояв ширшого механізму відтворення соціальної структури через цифрові навички. Водночас концепція “AI Divide” вказує і на межі суто соціально-структурного пояснення: оскільки ставлення до ШІ опосередковується також інституційними рамками (регулюванням, національною політикою цифрової грамотності) і політико-ідеологічними чинниками (рівнем довіри до інститутів, ідеологічними уподобаннями), теорію цифрового розриву необхідно доповнити іншими теоретичними інструментами. Передусім це стосується соціологічних моделей прийняття технологій, які дозволяють описати індивідуальні механізми формування ставлення до ШІ і яким присвячено наступний підрозділ.

1.3. Соціологічні моделі прийняття технологій

Розкриті у попередніх підрозділах концептуалізація штучного інтелекту як технології загального призначення та теорія цифрового розриву забезпечують макрорівень розуміння соціальних чинників ставлення громадян до ШІ. Вони пояснюють, чому ставлення до інтелектуальних технологій є соціально структурованим феноменом і чому різні соціальні групи мають об’єктивно різний обсяг ресурсів для адаптації до технологічних змін. Однак для повноцінного аналізу проблематики цього недостатньо. Нам необхідно також розкрити мікрорівневі механізми, через які індивід приймає рішення про використання чи відмову від використання технології, формує до неї позитивне чи негативне ставлення, відчуває довіру або тривогу. Саме цей рівень аналізу представлений у науковій літературі через сукупність соціологічних моделей прийняття технологій (technology acceptance models), які становлять третю складову теоретико-методологічних засад дослідження.

У науковому дискурсі поняття «прийняття технології» (technology acceptance) використовується для опису комплексного процесу, що охоплює формування намірів індивіда щодо використання технології, фактичну поведінку її використання та супутні психологічні стани – ставлення, довіру, тривогу, відчуття контролю. Такий концептуальний апарат розвивається з кінця 1980-х років і початково був спрямований на пояснення впровадження інформаційних систем в організаціях. Однак протягом останніх трьох десятиліть він зазнав суттєвої трансформації та поширення на широкий спектр технологій – від мобільного зв'язку та інтернет-сервісів до інтелектуальних систем і генеративного ШІ. Цей розвиток дозволяє говорити про сформовану соціологічну традицію аналізу прийняття технологій, яка інтегрує елементи соціальної психології, соціології організацій та соціології інновацій.

Засадничим інструментом цього аналізу в соціологічній літературі є Модель прийняття технологій (Technology Acceptance Model, TAM), запропонована у класичній праці Ф. Девіса (Davis, 1989). Запропонована модель передбачає, що наміри індивіда використовувати технологію визначаються двома ключовими предикторами – сприйнятою корисністю (perceived usefulness) та сприйнятою легкістю використання (perceived ease of use). Сприйнята корисність розглядається як суб'єктивна оцінка того, наскільки технологія підвищує продуктивність діяльності користувача, а сприйнята легкість – як суб'єктивна оцінка того, наскільки використання технології не потребує значних зусиль. Ці два предиктори, своєю чергою, формують ставлення (attitude) до технології, яке опосередковує перехід від суб'єктивних оцінок до намірів і фактичної поведінки. Варто акцентувати на тому, що TAM зміщує фокус з об'єктивних характеристик технології на суб'єктивне сприйняття користувача: дві технології з однаковими функціональними можливостями можуть мати різний рівень прийняття залежно від того, як їх сприймають різні соціальні групи. Це положення є фундаментальним для соціологічного аналізу, оскільки відкриває можливість для дослідження

соціальної детермінації самого сприйняття – як на нього впливають вік, освіта, гендер, професійний статус, культурний контекст.

Подальший розвиток моделі прийняття технологій у соціологічному дискурсі пов'язаний з прагненням розширити пояснювальний апарат ТАМ за рахунок додаткових змінних, що враховують соціальний і організаційний контекст. Найбільш впливовим результатом цього розвитку є Об'єднана теорія прийняття та використання технологій (Unified Theory of Acceptance and Use of Technology, UTAUT), запропонована у фундаментальній праці В. Венкатеша та співавторів (Venkatesh, Morris, Davis & Davis, 2003). UTAUT синтезувала вісім попередніх теоретичних моделей і виокремила чотири ключові предиктори намірів використання технології: очікувана продуктивність (performance expectancy) – функціональний аналог сприйнятої корисності у ТАМ; очікувана зручність використання (effort expectancy) – аналог сприйнятої легкості; соціальний вплив (social influence) – сприйняття того, наскільки референтні особи вважають важливим використання технології; та сприятливі умови (facilitating conditions) – наявність організаційної та технічної інфраструктури підтримки. Принципово важливим є те, що ці предиктори опосередковуються модераторами – статтю, віком, досвідом використання і добровільністю використання. Тобто UTAUT безпосередньо інкорпорує соціодемографічні чинники до пояснювальної моделі, що робить її особливо придатною для соціологічного аналізу.

Подальший етап еволюції моделі ознаменувався її адаптацією до контексту споживчого використання технологій – UTAUT2 (Venkatesh, Thong & Xu, 2012). У межах цієї модифікації до пояснювальних змінних додано три додаткові предиктори, що відображають специфіку добровільного, не пов'язаного з організаційним контекстом використання: гедоністична мотивація (hedonic motivation) – задоволення від користування технологією; цінова цінність (price value) – сприйняте співвідношення ціни та корисності; та звичка (habit) – ступінь автоматизованості використання. Систематичний огляд літератури, що застосовувала UTAUT/UTAUT2 у різних предметних галузях,

обґрунтовує високу пояснювальну спроможність моделі: вона послідовно пояснює від 50 до 70 відсотків варіації намірів використання технологій, що є винятково високим показником для соціологічних моделей (Tamilmani, Rana, Wamba & Dwivedi, 2021). Подальший синтез емпіричних застосувань моделі представлений у концептуалізаційній праці її авторів (Venkatesh, Thong & Xu, 2016).

Поряд із TAM та UTAUT в академічній традиції аналізу прийняття технологій важливе місце посідає теорія дифузії інновацій Е. Роджерса (Rogers, 2003), яка представляє ширшу соціологічну рамку макрорівневого характеру. На відміну від TAM/UTAUT, які зосереджуються на індивідуальних предикторах прийняття, теорія дифузії досліджує процес поширення інновації в межах соціальної системи в часі. Роджерс виокремлює п'ять характеристик інновації, що визначають швидкість її дифузії: відносна перевага (*relative advantage*) – наскільки інновація сприймається як краща за наявну альтернативу; сумісність (*compatibility*) – відповідність інновації наявним цінностям, потребам і досвіду користувачів; складність (*complexity*) – наскільки інновація сприймається як важка для розуміння і використання; пробованість (*trialability*) – можливість експериментального застосування інновації; та спостережуваність (*observability*) – видимість результатів використання для інших. Окремим внеском Роджерса є запропонована ним класифікація користувачів за швидкістю прийняття інновації – від новаторів (*innovators*) та ранніх послідовників (*early adopters*) до більшості, пізніх послідовників та ретроградів (*laggards*). Ця класифікація має пряме значення для аналізу ставлення до ІІІ: емпіричні дослідження систематично фіксують, що ранні користувачі генеративного ІІІ непропорційно представлені у молодших вікових групах, серед осіб з вищою освітою та у певних професійних категоріях, що дозволяє інтерпретувати ці групи саме в категоріях ранніх послідовників.

Окремий теоретичний фундамент для аналізу прийняття технологій становить теорія запланованої поведінки А. Айзена (Ajzen, 1991), яка пояснює

формування намірів через три предиктори: ставлення до поведінки (attitude toward the behavior), суб'єктивні норми (subjective norms) – сприйнятий тиск референтних осіб щодо виконання поведінки – та сприйнятий контроль над поведінкою (perceived behavioral control). Хоча ця теорія розроблялася як універсальна модель пояснення поведінки, а не специфічно як модель прийняття технологій, її положення інкорпоровані у TAM/UTAUT і становлять одну з підвалин сучасної моделі. Особливо важливою для аналізу ставлення до ШІ є концепція суб'єктивних норм: вона дозволяє пояснити, чому ставлення індивіда до інтелектуальних технологій формується не лише на основі його власної оцінки їхньої корисності і зручності, а й під впливом референтних груп – колег, родини, медіа, авторитетних публічних постатей.

Адаптація класичних моделей прийняття технологій до контексту штучного інтелекту, особливо генеративного, становить один із пріоритетних напрямів сучасних соціологічних і психологічних досліджень. У літературі обстоюється думка, що пряме перенесення TAM/UTAUT на ШІ є недостатнім, оскільки інтелектуальні технології мають специфічні характеристики, які не охоплені класичним апаратом. До таких характеристик належать, зокрема: автономність дії (алгоритм приймає рішення без безпосереднього втручання користувача), непрозорість процесу (користувач не має повного розуміння того, як саме формується результат – феномен «чорної скриньки»), здатність до самонавчання та зміни поведінки з часом, потенційні етичні ризики, пов'язані з обробкою персональних даних. Ці особливості актуалізують специфічні для ШІ змінні – довіру до алгоритмів, ШІ-тривогу (AI anxiety), сприйняття справедливості та прозорості, а також обізнаність про потенційні ризики.

У сучасній соціологічній та соціально-психологічній літературі розроблено низку спеціалізованих інструментів для вимірювання цих специфічних для ШІ змінних. Серед них особливе значення має Шкала загальних установок щодо штучного інтелекту (General Attitudes towards Artificial Intelligence Scale, GAAIS), запропонована для розрізнення позитивних і негативних установок щодо ШІ та валідизована у крос-національних

дослідженнях (Scherpan & Rodway, 2020). Іншим важливим інструментом є Шкала грамотності у сфері ШІ (AI Literacy Scale), що дозволяє вимірювати рівень розуміння індивідом принципів роботи інтелектуальних систем і його впливу на ставлення (Said, Potinteu, Brich, Buder, Schumm & Huff, 2024; Wang, Rau & Yuan, 2023). Окремий клас вимірювальних інструментів становить Шкала ШІ-тривоги (AI Anxiety Scale), розроблена для оцінки психологічних реакцій уникнення та занепокоєння щодо інтелектуальних технологій. Систематизовані теоретичні моделі довіри до ШІ запропоновано в концептуальній праці, що інтегрує різні підходи до вимірювання цього багатовимірного конструкту (Yang & Wibowo, 2022). Окрему лінію досліджень становить аналіз феномена «алгоритмічної відрази» (algorithm aversion) – систематичного зниження довіри до алгоритму після спостереження його помилок, навіть якщо ці помилки рідкісні і не перевищують частоту людських помилок (Mahmud, Islam, Ahmed & Smolander, 2022). Поряд із цим у літературі з організаційного контексту впровадження ШІ розвиваються моделі готовності до ШІ (AI readiness), що враховують специфіку прийняття інтелектуальних технологій на рівні організацій (Jöhnk, Weißert & Wyrтки, 2021).

Через крос-національні дослідження, серед яких особливе місце займає проведена у країнах Європейського Союзу та орієнтована на вимірювання обізнаності, ставлення і довіри до ШІ, розгортається емпіричне застосування описаних моделей у європейському контексті (Scantamburlo, Cortés, Foffano, Barrué, Distefano, Pham & Fabris, 2025). Емпіричною основою досліджень ставлення до ШІ у країнах ЄС слугують насамперед матеріали загальноєвропейських опитувань – Special Eurobarometer 554 «Artificial Intelligence and the Future of Work» та Special Eurobarometer 557 «European Citizens' Knowledge and Attitudes towards Science and Technology» (European Commission, 2025), а також спеціалізованих звітів незалежних дослідницьких структур, таких як European AI Barometer (EY, 2025). Систематичні огляди літератури з освітнього контексту впровадження ШІ також підтверджують

стійкість основних предикторів, виокремлених у класичних моделях прийняття технологій (Granić, 2022).

Узагальнення розглянутих теоретичних інструментів дозволяє виокремити кілька суттєвих особливостей соціологічних моделей прийняття технологій, релевантних для подальшого емпіричного аналізу. Насамперед варто вказати на те, що ці моделі забезпечують пояснення індивідуального рівня формування ставлення до ІІІ через сукупність суб'єктивних предикторів – сприйнятої корисності, легкості використання, соціального впливу, сприятливих умов, гедоністичної мотивації, звички. Водночас інкорпорація соціодемографічних модераторів (стать, вік, освіта, досвід) безпосередньо в структуру моделей дозволяє інтегрувати індивідуальний і соціально-структурний рівні аналізу, що відповідає інтегративному задуму цього дослідження. Поряд із цим, специфіка ІІІ як технології з автономністю, непрозорістю та етичними ризиками вимагає доповнення класичних моделей специфічними змінними – довірою, ІІІ-тривогою, ІІІ-грамотністю, сприйняттям справедливості та прозорості. Насамкінець, моделі прийняття технологій органічно поєднуються з теоретичним апаратом цифрового розриву, розглянутим у попередньому підрозділі: предиктори UTAUT (зокрема, сприйнята легкість використання та сприятливі умови) безпосередньо опосередковуються рівнем доступу і навичок, які становлять перші два рівні моделі ван Дейка.

У контексті загальної аналітичної рамки цього дослідження соціологічні моделі прийняття технологій виконують специфічну функцію, відмінну від функцій теорії GPT та теорії цифрового розриву. Якщо концептуалізація ІІІ як технології загального призначення задає макrorівневу пояснювальну перспективу, а теорія цифрового розриву – структурний рівень аналізу нерівностей, то моделі прийняття технологій забезпечують мікрорівневий апарат для пояснення індивідуальних механізмів формування ставлення. Інтеграція трьох рівнів – макро, структурного та мікро – становить теоретико-методологічну новизну дослідження, оскільки кожен з рівнів окремо не

дозволяє охопити багатовимірність соціальних чинників ставлення до ШІ в країнах ЄС. Сформована таким чином аналітична рамка створює необхідні передумови для переходу до емпіричного аналізу конкретних соціальних детермінант ставлення – соціодемографічних і професійних, регіональних та інституційних, політико-ідеологічних, – який становить зміст наступних розділів роботи.

Висновки до розділу 1

Перший розділ роботи був присвячений побудові теоретико-методологічної рамки, у межах якої здійснюватиметься аналіз ставлення громадян країн Європейського Союзу до технологій штучного інтелекту. Запропонована рамка має триярусну архітектуру і поєднує три взаємодоповнювані теоретичні традиції – концепцію технологій загального призначення, теорію цифрового розриву та соціологічні моделі прийняття технологій.

Розгляд штучного інтелекту як соціальної технології загального призначення показав, що ставлення громадян до ШІ виходить за межі сприйняття окремого продукту, постаючи натомість як реакція на масштабну інфраструктурну трансформацію, яка охоплює всі сфери суспільного життя. Запропонована чотирифазна модель циклу поширення GPT пояснює, чому соціальні ефекти технології розгортаються повільно й нерівномірно і чому суспільні очікування та реальний досвід на ранніх стадіях розходяться. З огляду на специфіку генеративного ШІ запропоновано категорію «GPT, що трансформується». Вона враховує безперервну еволюцію технології, що пояснює нестабільність її суспільного сприйняття в часі. В свою чергу, аналіз теорії цифрового розриву виявив, що нерівність у користуванні технологіями має кумулятивний, багаторівневий і самовідтворюваний характер. Трирівнева модель ван Дейка (доступ, навички, результати) стала аналітичною схемою для подальшого емпіричного оцінювання детермінант ставлення до ШІ, а класична концепція форм капіталу П. Бурдьє дала змогу інтерпретувати цифровий

капітал як механізм відтворення соціальної структури через нерівний доступ до технологічних компетенцій. Концепт III-розриву (AI Divide) доповнює класичну теорію, вказуючи на специфіку інтелектуальних технологій — зокрема на подвійну природу джерел нерівності, що поєднує соціально-структурні чинники з боку користувача та техніко-структурні чинники з боку самої технології.

Соціологічні моделі прийняття технологій – TAM Ф. Девіса, UTAUT/UTAUT2 В. Венкатеша та співавторів, теорія дифузії інновацій Е. Роджерса і теорія запланованої поведінки А. Айзена – забезпечили мікрорівневий апарат для пояснення індивідуальних механізмів формування ставлення. Особливе значення має інкорпорація соціодемографічних модераторів безпосередньо в структуру моделей, що дозволяє інтегрувати індивідуальний і соціально-структурний рівні аналізу. Наразі сформована аналітична рамка дозволяє дослідити соціодемографічні та професійні детермінанти через поєднання теорій GPT, III-розриву й прийняття технологій.

РОЗДІЛ 2. СОЦІОДЕМОГРАФІЧНІ ТА ПРОФЕСІЙНІ ДЕТЕРМІНАНТИ СТАВЛЕННЯ ДО ШІ ГРОМАДЯН ЄС

2.1. Вікові та освітні детермінанти ставлення до штучного інтелекту

Аналіз соціодемографічних детермінант ставлення до штучного інтелекту доцільно розпочати з вікового та освітнього вимірів, які, згідно з теоретичною рамкою, окресленою у попередньому розділі, є найпотужнішими предикторами як використання технології, так і ставлення до неї. Відповідно до теорії цифрового розриву, вік і освіта діють одночасно на всіх трьох рівнях моделі ван Дейка: вони визначають доступ до технології, рівень цифрових навичок та обсяг переваг, що їх індивід здобуває від використання інтелектуальних інструментів. Теорія дифузії інновацій Е. Роджерса, своєю чергою, дозволяє інтерпретувати молодші та більш освічені групи населення як ранніх послідовників (*early adopters*), що першими освоюють технологію і формують зразки її використання для решти суспільства. Завданням цього підрозділу є емпірична верифікація цих теоретичних припущень на матеріалі загальноєвропейських даних.

Загальноєвропейський контекст використання генеративного ШІ демонструє виразну вікову та освітню стратифікацію. За даними Eurostat, у 2025 р. генеративними ШІ-інструментами користувалися 32,7% осіб віком 16–74 роки в ЄС, проте серед молоді віком 16–24 роки цей показник сягав 63,8% – майже вдвічі вище за середній по популяції, тоді як серед осіб віком 65–74 роки він становив лише близько 7% (Eurostat, 2025). Аналогічну закономірність демонструє освітній чинник: ШІ-інструменти використовували 49% осіб з високим рівнем формальної освіти проти 22% осіб з низьким рівнем (Eurostat, 2025). Ці дані фіксують відмінності у фактичному використанні технології; предметом подальшого аналізу є власне ставлення до ШІ, операціоналізоване на основі вторинного аналізу масиву Special Eurobarometer 554.

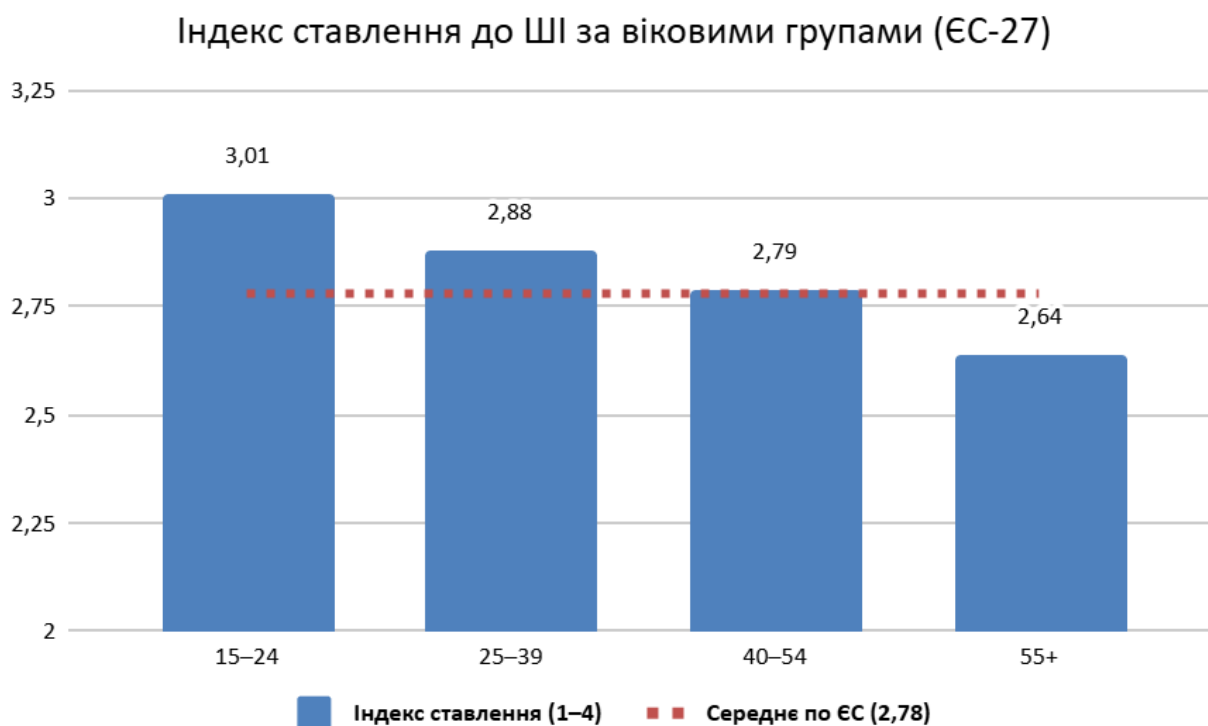
Нашою емпіричною базою аналізу слугує масив даних Special Eurobarometer 554 «Artificial Intelligence and the future of work» (хвиля

Eurobarometer 101.4, архівний номер ZA8844), польовий етап якого проведено у квітні–травні 2024 р. (European Commission, 2025). Сукупна вибірка охоплює 26 404 респонденти з 27 країн – членів ЄС (Австрія, Бельгія, Болгарія, Греція, Данія, Естонія, Ірландія, Іспанія, Італія, Кіпр, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Німеччина, Польща, Португалія, Румунія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Франція, Фінляндія, Хорватія, Чехія, Швеція). Для забезпечення репрезентативності всі розрахунки виконано із застосуванням вагового коефіцієнта W92 (WEIGHT TOTAL); контрольне порівняння з європейською популяційною вагою W22 (EU27) показало розбіжність у межах 0,1 відсоткового пункту, що підтверджує робастність отриманих результатів.

Для вимірювання загального ставлення до штучного інтелекту як латентного конструкту, а не на основі окремого питання, у дослідженні побудовано композитний індекс ставлення. До його складу увійшли чотири індикатори блоку QB1, що оцінюють сприйнятий вплив сучасних цифрових технологій на чотири сфери: економіку (qb1_1), суспільство (qb1_2), якість життя (qb1_3) та власну роботу респондента (qb1_4). Кожен індикатор вимірювався за чотирибальною шкалою; відповіді «не знаю» та «залежить» виключено з аналізу. Шкалу було інвертовано таким чином, щоб вищі значення відповідали позитивнішому ставленню (від 1 – вкрай негативне до 4 – вкрай позитивне).

Внутрішню узгодженість шкали перевірено за коефіцієнтом α Кронбаха, значення якого склало 0,859, що відповідає рівню «доброї» надійності та значно перевищує загальноприйнятий поріг прийнятності 0,7. Міжпунктові кореляції перебувають у діапазоні 0,54–0,64, а вилучення будь-якого з чотирьох індикаторів лише знижує значення коефіцієнта, що свідчить про доцільність збереження всіх пунктів у складі шкали. Індекс розраховувався як середнє арифметичне валідних відповідей за умови наявності щонайменше трьох із чотирьох індикаторів і визначений для 21 059 респондентів. Для оцінки статистичної значущості відмінностей між групами застосовано однофакторний дисперсійний аналіз (ANOVA) та критерій χ^2 -квадрат для таблиць спряженості.

Аналіз композитного індексу ставлення до ІІ за віковими групами виявив послідовну та статистично значущу залежність ($F = 197,8$; $p < 0,001$). Середнє значення індексу монотонно знижується з віком: від 3,01 у наймолодшій групі (15–24 роки) до 2,64 у найстаршій (55 років і старше), за загальноєвропейського середнього 2,78 (рис. 2.1). Розмах між крайніми віковими групами становить 0,37 бала, що для чотирибальної шкали є суттєвою відмінністю.

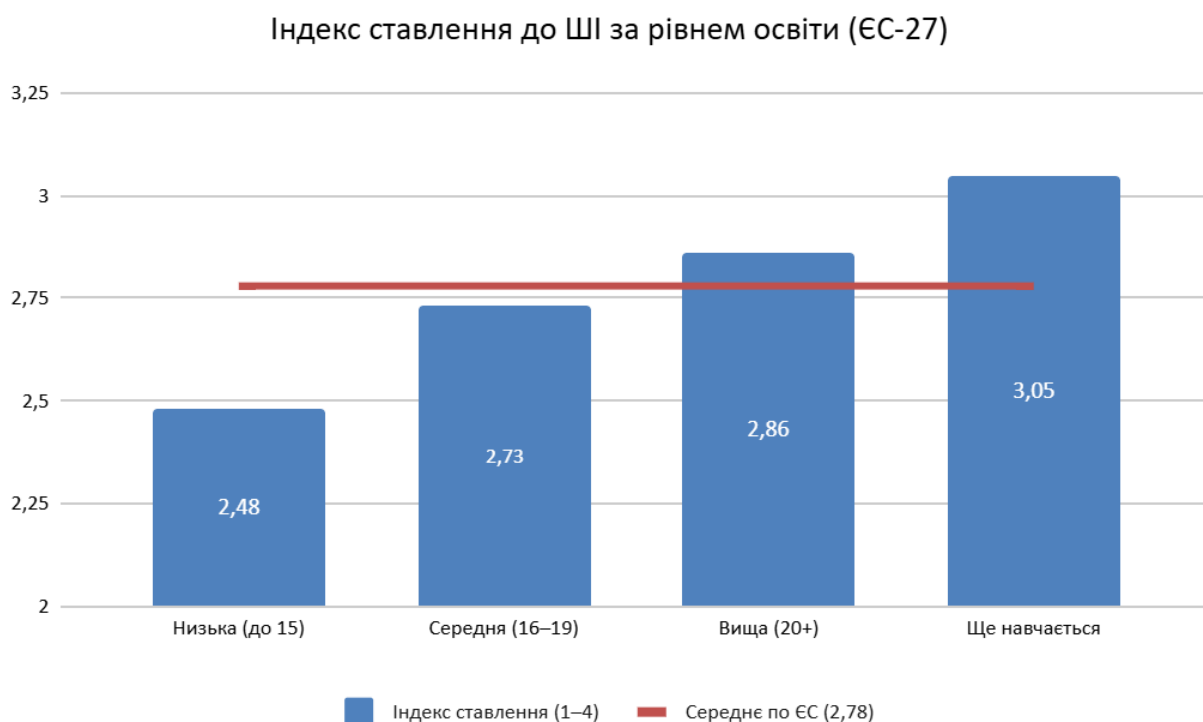
Джерело: Special Eurobarometer 554, розроблено автором

Рис. 2.1. Композитний індекс ставлення до ІІ за віковими групами, ЄС-27 (шкала 1–4)

Виявлена закономірність узгоджується з теорією дифузії інновацій: молодші вікові групи виступають ранніми послідовниками, для яких характерні нижчий поріг входження, вища толерантність до невизначеності та більша схильність до експериментування з новими технологіями. Водночас зростання скептицизму з віком має й структурне пояснення в межах завданнєвого підходу, розглянутого у підрозділі 1.1: старші вікові групи об'єктивно більш вразливі до

ризик професійного витіснення і водночас мають нижчий рівень цифрових навичок, що відповідає першим двом рівням моделі цифрового розриву.

Рівень освіти, операціоналізований через вік завершення формального навчання, демонструє ще сильнішу диференціацію ставлення, ніж вік ($F = 313,7$; $p < 0,001$). Значення індексу зростає від 2,48 серед осіб з низьким рівнем освіти (навчання до 15 років) до 2,86 серед осіб з вищою освітою (навчання до 20 років і довше) і досягає 3,05 серед тих, хто продовжує навчання (рис. 2.2). Розмах між групою з низькою освітою і групою, що навчається, сягає 0,57 бала – найбільшої відмінності серед усіх розглянутих соціодемографічних чинників.

Джерело: Special Eurobarometer 554, розроблено автором

Рис. 2.2. Композитний індекс ставлення до ШІ за рівнем освіти, ЄС-27 (шкала 1–4)

Самостійний вплив освіти на ставлення до ШІ має ґрунтовне теоретичне пояснення в межах концепції цифрового капіталу та форм капіталу П. Бурдьє, розглянутої у підрозділі 1.2. Вищий рівень формальної освіти відповідає більшому обсягу культурного капіталу, який забезпечує когнітивні передумови для освоєння технології – здатність формулювати запити, критично оцінювати

результати роботи алгоритмів, і водночас конвертується в економічний капітал через доступ до професій і робочих середовищ, де використання ІІІ є нормою та джерелом конкурентної переваги. Освіта, отже, діє як механізм, що одночасно знижує бар'єри освоєння технології і підвищує сприйняту корисність (perceived usefulness у термінах моделі ТАМ), формуючи більш позитивне ставлення серед більш освічених груп.

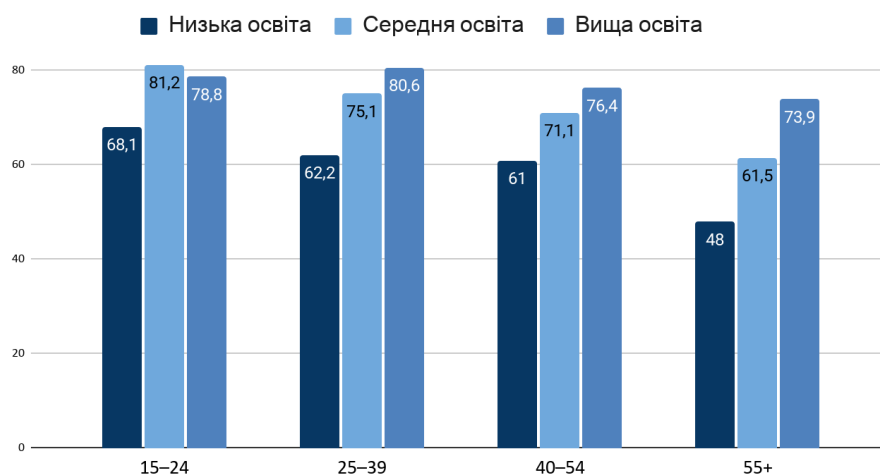
Оскільки вік і освіта корелюють між собою (молодші покоління в середньому освіченіші), постає питання, чи є освітній розрив самостійним, чи він лише відображає вікові відмінності. Для перевірки цього припущення проведено аналіз ставлення до ІІІ за рівнем освіти в межах кожної вікової групи окремо (категорію «ще навчається» виключено, щоб уникнути змішування з молоддю). Результати, наведені у таблиці 2.1 та на рис. 2.3, доводять, що освітній розрив зберігається в усіх без винятку вікових групах.

Таблиця 2.1.

Частка позитивних оцінок впливу ІІІ на якість життя за рівнем освіти в межах вікових груп, % (ЄС-27)

Вікова група	Низька освіта	Середня освіта	Вища освіта
15-24	68,1	81,2	78,8
25-39	62,2	75,1	80,6
40-54	61,0	71,1	76,4
55+	48,0	61,5	73,9

Позитивне ставлення до ШІ за освітою в межах вікових груп (%)

Джерело: Special Eurobarometer 554, розроблено автором

Рис. 2.3. Позитивне ставлення до ШІ за рівнем освіти в межах вікових груп,% (ЄС-27)

Найвиразніше самостійний вплив освіти проявляється у найстаршій віковій групі: серед осіб 55 років і старших частка позитивних оцінок зростає від 48,0% при низькому рівні освіти до 73,9% при вищому – розрив у 25,9 відсоткового пункта. Це означає, що освіта компенсує значну частину вікового скептицизму: високоосвічені представники старшого покоління демонструють ставлення, близьке до ставлення молоді. Отриманий результат емпірично підтверджує центральну тезу теорії цифрового капіталу – освіта діє не як проксі для віку, а як самостійний ресурс, що структурує ставлення до технології.

Проведений аналіз дозволяє сформулювати кілька висновків щодо вікової та освітньої детермінації ставлення до ШІ в країнах ЄС. Вік і рівень освіти підтверджують свій статус найпотужніших соціодемографічних предикторів: молодші та більш освічені групи населення демонструють стабільно вищі значення індексу ставлення до ШІ, тоді як старші та менш освічені групи – нижчі. Освітній чинник виявляє навіть сильніший зв'язок, ніж віковий, і зберігає самостійний вплив під контролем віку, що узгоджується з концепцією

цифрового капіталу. Зафіксовані тенденції доводять поза технологічну природу виявлених розривів, які, на противагу спрощеному розумінню фізичної доступності ІІІ, відбивають складну взаємодію фундаментальних соціоструктурних чинників, включаючи нерівномірне нагромадження цифрового й культурного капіталу індивідів, їхню диференційовану вразливість до витіснення з ринку праці та специфіку позиціонування соціальних груп у процесі поширення. Вікові та освітні розриви становлять базовий вимір ІІІ-розриву, на який, як буде показано в наступних підрозділах, накладаються гендерні та професійні відмінності, формуючи багатовимірну структуру соціальної детермінації ставлення до штучного інтелекту.

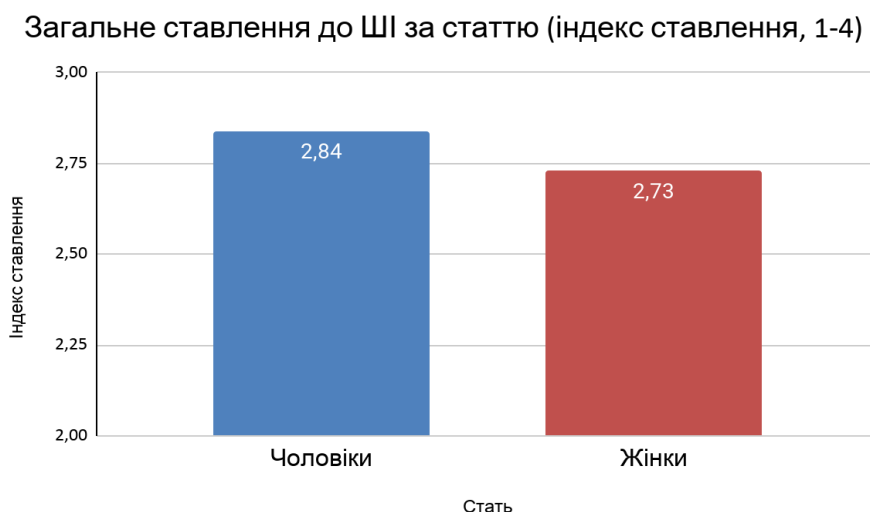
2.2. Гендерні особливості ставлення до штучного інтелекту

Гендерний вимір ставлення до штучного інтелекту посідає особливе місце серед соціодемографічних детермінант, оскільки, на відміну від віку та освіти, він не зводиться до різниці в обсязі ресурсів чи компетенцій. Сучасні дослідження фіксують стійкий гендерний розрив у використанні генеративного ІІІ навіть за умов рівного доступу до технології та зіставного рівня цифрових навичок: метааналіз вісімнадцяти досліджень встановив, що жінки в середньому на 20% рідше використовують генеративний ІІІ, ніж чоловіки (Otis, Delecourt, Cranney & Koning, 2024). Це вказує на те, що гендерні відмінності у ставленні до ІІІ мають самостійну природу і потребують окремого пояснення. Завданням цього підрозділу є емпіричне виявлення гендерних особливостей ставлення до ІІІ за трьома взаємодоповнюваними вимірами: загальним ставленням, рівнем занепокоєності та відкритістю до технології з подальшим контролем виявлених відмінностей за віковим чинником.

Емпіричною базою аналізу слугує масив Special Eurobarometer 554 (European Commission, 2025), а також для оцінки загального ставлення використано раніше розроблений композитний індекс ставлення до ІІІ.

Головними показниками наразі слугують виміри занепокоєності (ШІ краде робочі місця; Зникне більше робіт, ніж з'явиться) та відкритості (ШІ варто ширше використовувати поза роботою), що аналізуються на рівні окремих індикаторів. Відповідні змінні є концептуально різнорідними і нечисленими, що робить їх об'єднання у єдину шкалу статистично невиправданим. Усі розрахунки виконано із застосуванням вагового коефіцієнта W92.

Аналіз композитного індексу ставлення за статтю виявив статистично значущий гендерний розрив ($t = 7,2$; $p < 0,001$). Середнє значення індексу серед чоловіків становить 2,84, серед жінок – 2,73 (рис. 2.4). Хоча абсолютна величина розриву (0,11 бала) є помірною, його стабільна значущість на великій вибірці (понад 21 тис. респондентів) підтверджує, що йдеться про системну, а не випадкову відмінність. Чоловіки в середньому оцінюють вплив сучасних цифрових технологій на економіку, суспільство, якість життя і власну роботу позитивніше, ніж жінки.

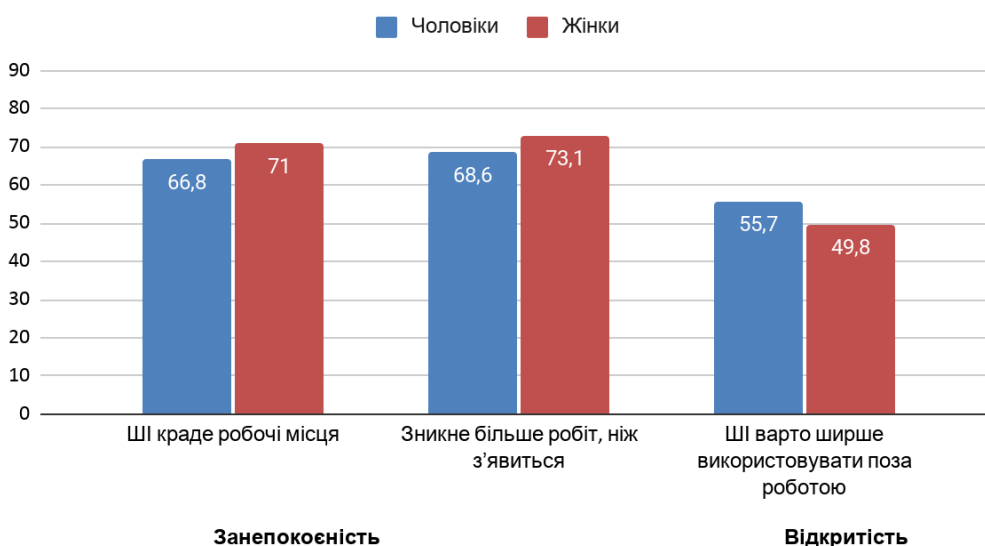
Джерело: Special Eurobarometer 554, розроблено автором

Рис. 2.4. Гендерні відмінності у ставленні до ШІ, ЄС-27

Гендерний розрив у занепокоєності аналізувався за двома окремими індикаторами, кожен з яких фіксує сприйняття загрози ШІ для зайнятості. За обома індикаторами (Рис. 2.5) розрив виявився виразнішим, ніж у загальному

ставленні, і послідовним за напрямом. З твердженням, що роботи і ШІ «крадуть» робочі місця, погодилися 71,0% жінок проти 66,8% чоловіків ($\chi^2 = 74,3$; $p < 0,001$). З тезою про те, що ШІ призведе до зникнення більшої кількості робочих місць, ніж буде створено, погодилися 73,1% жінок проти 68,6% чоловіків ($\chi^2 = 69,7$; $p < 0,001$). Те, що обидва незалежні індикатори демонструють однакову спрямованість і близьку величину розриву, посилює надійність висновку про вищий рівень занепокоєності серед жінок навіть без їх об'єднання у зведений показник. Виявлена закономірність узгоджується з результатами досліджень феномену так званої ШІ-тривоги (AI anxiety), які фіксують вищий її рівень серед жінок (Cecchini et al., 2025). Теоретичне пояснення цієї відмінності пов'язане як зі структурною вразливістю жінок на ринку праці – їх вищою представленістю в адміністративних і рутинних посадах, що піддаються автоматизації, – так і з гендерною соціалізацією у ставленні до технологій, у межах якої технічна сфера традиційно конструюється як «чоловіча».

Занепокоєність та відкритість до ШІ за статтю (% згоди)

Джерело: Special Eurobarometer 554, розроблено автором

Рис. 2.5 Гендерний розрив у занепокоєні та відкритості до ШІ, ЄС-27

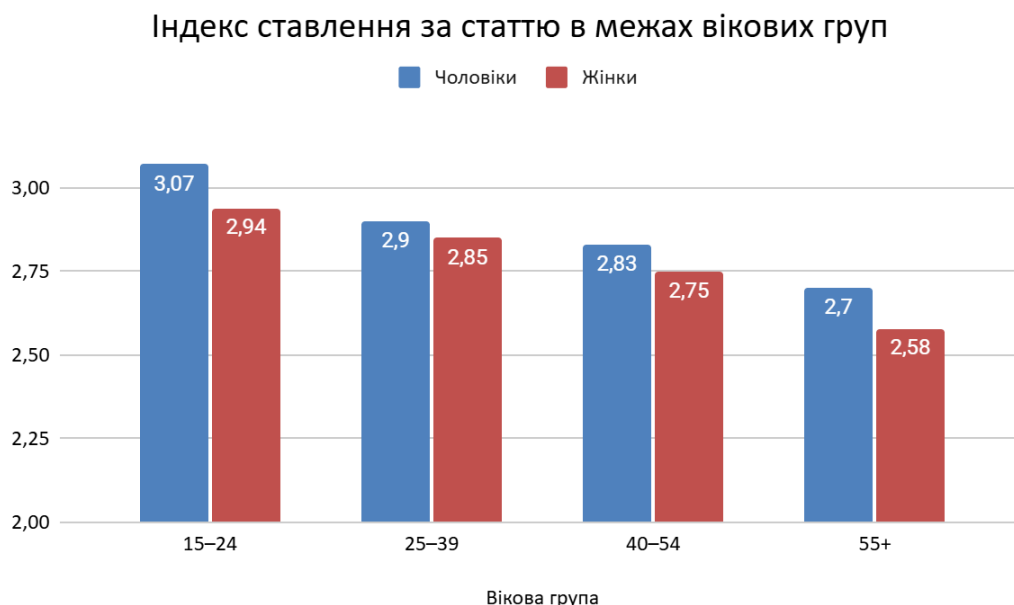
Третій вимір – відкритість до ширшого застосування ІІІ, виміряна окремим індикатором, демонструє зворотну спрямованість гендерного розриву. З твердженням, що роботи і ІІІ варто ширше використовувати поза робочим місцем, погодилися 55,7% чоловіків проти 49,8% жінок ($\chi^2 = 50,6$; $p < 0,001$). Поєднання трьох розглянутих аспектів формує узгоджену картину: чоловіки демонструють вищу загальну позитивність, нижчу занепокоєність і більшу відкритість до експансії технології, тоді як жінки – нижчу позитивність, вищу занепокоєність і більшу стриманість. Ця узгодженість за трьома незалежними індикаторами суттєво посилює надійність висновку про існування системного гендерного розриву у ставленні до ІІІ.

Оскільки структура статево-вікового розподілу населення є нерівномірною (зокрема, серед старших вікових груп вища частка жінок), постає питання, чи є гендерний розрив самостійним, чи він опосередкований віковим складом. Для перевірки проведено аналіз індексу ставлення за статтю в межах кожної вікової групи (таблиця 2.2, рис. 2.6).

Таблиця 2.2.

Композитний індекс ставлення до ІІІ за статтю в межах вікових груп (ЄС-27)

Вікова група	Чоловіки	Жінки	Різниця
15-24	3,07	2,94	0,13
25-39	2,90	2,85	0,05
40-54	2,83	2,75	0,09
55+	2,70	2,58	0,13

Джерело: Special Eurobarometer 554, розроблено автором

Рис. 2.6. Композитний індекс ставлення до ШІ за статтю в межах вікових груп, ЄС-27

Результати доводять, що гендерний розрив зберігається в усіх вікових групах без винятку: у жодній з них жінки не демонструють вищого або рівного з чоловіками рівня позитивного ставлення. Найвиразнішим розрив є у наймолодшій (15-24 роки, 0,13 бала) та найстаршій (55+, 0,13 бала) групах. Стійкість гендерної відмінності під контролем віку підтверджує, що гендер є самостійною детермінантою ставлення до ШІ, а не наслідком вікового складу статевих груп. Водночас невелика величина розриву в групі 25-39 років (0,05 бала) може вказувати на те, що в економічно активному й технологічно інтенсивному віковому сегменті гендерні відмінності частково нівелюються спільним професійним досвідом.

Проведений аналіз підтверджує існування системного гендерного розриву у ставленні до штучного інтелекту в країнах ЄС, котрий проявляється узгоджено за трьома незалежними аспектами. Чоловіки демонструють позитивніше загальне ставлення, нижчу занепокоєність щодо впливу ШІ на робочі місця та більшу відкритість до поширення технології; жінки -

стриманіше ставлення, вищу тривожність і меншу схильність до експансії ШІ. Збереження незалежного аналітичного потенціалу гендерного фактора під контролем віку дозволяє інтерпретувати зафіксовані тенденції як прояв відповідних системних процесів, що пов'язані з об'єктивною вразливістю жінок у системі розподілу праці та специфікою соціокультурного залучення до цифрового середовища. Отримані результати узгоджуються з висновками міжнародних досліджень про гендерний розрив у використанні генеративного ШІ (Otis et al., 2024) та про вищий рівень ШІ-тривоги серед жінок (Cecchini et al., 2025). Гендерний вимір, накладаючись на вже виявлені вікові й освітні розриви, формує наступний шар багатовимірної структури ШІ-розриву, аналіз якої буде продовжено в наступному підрозділі через розгляд професійної детермінації ставлення.

2.3. Професійна ієрархія та алгоритмічний менеджмент як чинники ставлення до ШІ

Розглянуті у попередніх підрозділах вікові, освітні та гендерні детермінанти описують ставлення до штучного інтелекту як технології загалом. Проте у сфері праці ШІ постає перед індивідом як засіб управління його власною трудовою діяльністю. Цей особливий спосіб застосування інтелектуальних технологій отримав у науковій літературі назву алгоритмічного менеджменту, – тобто використання алгоритмів і ШІ для виконання управлінських функцій, традиційно закріплених за людиною-керівником: наймання, розподілу завдань, контролю, оцінювання та навіть звільнення працівників. Поняття алгоритмічного менеджменту було введене у науковий обіг М. К. Лі, Д. Кусбітом, Е. Метські і Л. Дабіш (Lee, Kusbit, Metsky & Dabbish, 2015) на матеріалі дослідження платформних сервісів і згодом поширене на широке коло організаційних контекстів. В контексті нашого дослідження доречно провести аналіз двох взаємопов'язаних чинників

ставлення до ІІІ у сфері праці: професійної ієрархічної позиції індивіда та його досвіду перебування під управлінням алгоритмів та перевірити їхню взаємодію.

Враховуючи глибину масиву та чисельності змінних, що пов'язані з блоком сприйняття ІІІ в професійному полі, було прийняте рішення створити додаткові показники у формі індексів. Перший індекс стосується інтенсивності алгоритмічного менеджменту (АМ), побудований на основі блоку qb7. Він фіксує для скількох управлінських функцій (наймання, розподіл завдань, управління графіками, моніторинг, оцінювання продуктивності, забезпечення безпеки) використовується ІІІ на робочому місці респондента; індекс обчислено як частку функцій, де технологія застосовується, і він має високу внутрішню узгодженість ($\alpha = 0,862$). Та другий індекс – рівень прийнятності алгоритмічного менеджменту на основі блоку qb8 ($\alpha = 0,882$). Даний індекс вимірює, наскільки позитивно респондент сприймає використання ІІІ для восьми управлінських функцій (відбір кандидатів, розподіл завдань, збір і зберігання персональних даних працівників, покращення безпеки, моніторинг працівників, оцінювання продуктивності, автоматичне звільнення працівників) за шкалою від 1 (вкрай негативно) до 4 (вкрай позитивно).

Для початку перевіримо ставлення до ІІІ на рівні професії респондента, взявши індекс сприйняття ІІІ та відповідну змінну, в якій професії поділені за ієрархічним принципом. Проведений аналіз виявляє помітну диференціацію. Найвищі значення індексу демонструють наймані фахівці (3,02), вільні фахівці (2,93) та власники великого бізнесу (2,93), а також представники вищого (2,95) і середнього (2,90) керівництва. Найнижчі значення фіксуються серед власників малого бізнесу (2,72) та сервісних працівників (2,77). Загальна закономірність полягає в тому, що професійні групи з вищим рівнем кваліфікації, автономії та контролю над власною працею демонструють позитивніше ставлення до ІІІ, тоді як групи з нижчою автономією і більшою вразливістю до автоматизації – стриманіше. Дані показують, що позиція індивіда в системі поділу праці визначає співвідношення для нього ефектів заміщення і відновлення, а отже, і

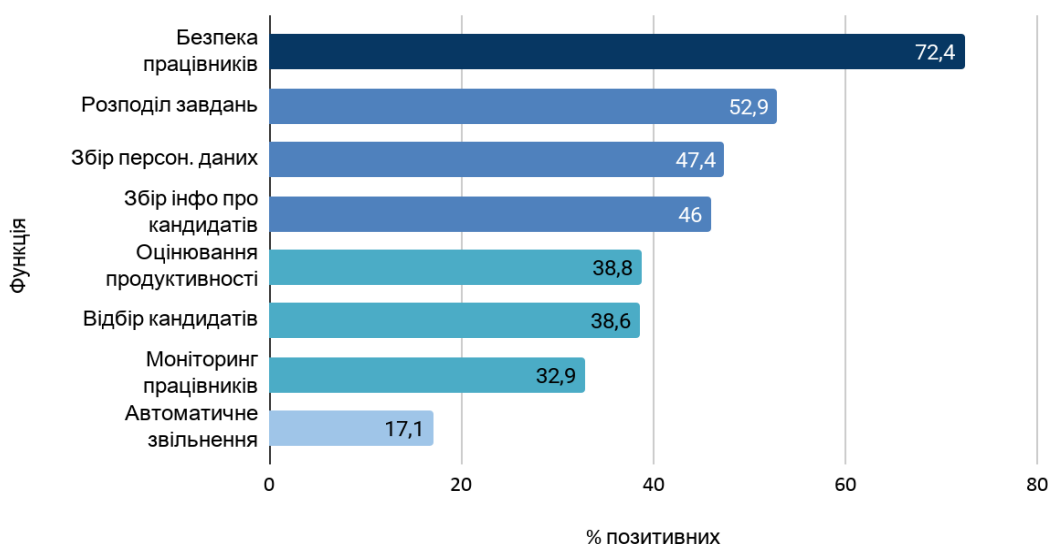
його ставлення до технології, що узгоджується з представленим завданнєвим підходом, розглянутим раніше.

Для перевірки гіпотези про вплив ієрархічної далі професійні позиції респондентів об'єднано у дві групи: керівників (вище та середнє керівництво) і виконавців (офісні, роз'їзні та сервісні працівники). Керівники демонструють дещо позитивніше загальне ставлення до ШІ, ніж виконавці (індекс 2,91 проти 2,86; $t = 5,1$; $p < 0,001$), що відповідає виявленій професійній закономірності. Водночас керівники частіше перебувають у середовищі активного алгоритмічного менеджменту, де середня інтенсивність застосування ШІ для управлінських функцій становить для них 33,0% проти 30,9% у виконавців ($t = 2,2$; $p = 0,029$). Це пояснюється тим, що керівники одночасно і впроваджують алгоритмічні інструменти, і самі підлягають управлінню вищого рівня. Окремої уваги заслуговує те, що рівень прийнятності алгоритмічного менеджменту виявився однаковим в обох групах – 2,31 бала. На відміну від попередніх показників, тут різниця між керівниками і виконавцями статистично не значуща ($t = 1,8$; $p = 0,064$), тобто її не можна відрізнити від випадкової. Цей результат є дещо несподіваним: можна було б припустити, що керівники, які самі впроваджують алгоритмічні інструменти, прийматимуть їх більш прихильно, ніж підлеглі, чию роботу ці інструменти контролюють. Проте дані такого розриву не виявляють. Отже, ієрархічна позиція індивіда впливає на його загальне ставлення до ШІ і визначає, наскільки інтенсивно він стикається з алгоритмічним управлінням, однак не позначається на тому, наскільки він це управління схвалює. Прийнятність алгоритмічного менеджменту, ймовірно, формується характером самих управлінських функцій та особистим досвідом їх застосування, що розглядається далі, проте не службовим становищем.

Сам індекс прийнятності АМ, (2,25) виявився помітно нижчим за рівень загального ставлення до ШІ (2,78). Це принциповий результат, що каже нам, що громадяни ЄС, які загалом радше схвально ставляться до штучного інтелекту, значно стриманіше оцінюють його застосування для управління людьми.

Розкладання індексу на окремі функції демонструє виразну градацію прийнятності залежно від ступеня інвазивності функції (рис. 2.6).

Прийнятність окремих функцій алгоритмічного менеджменту

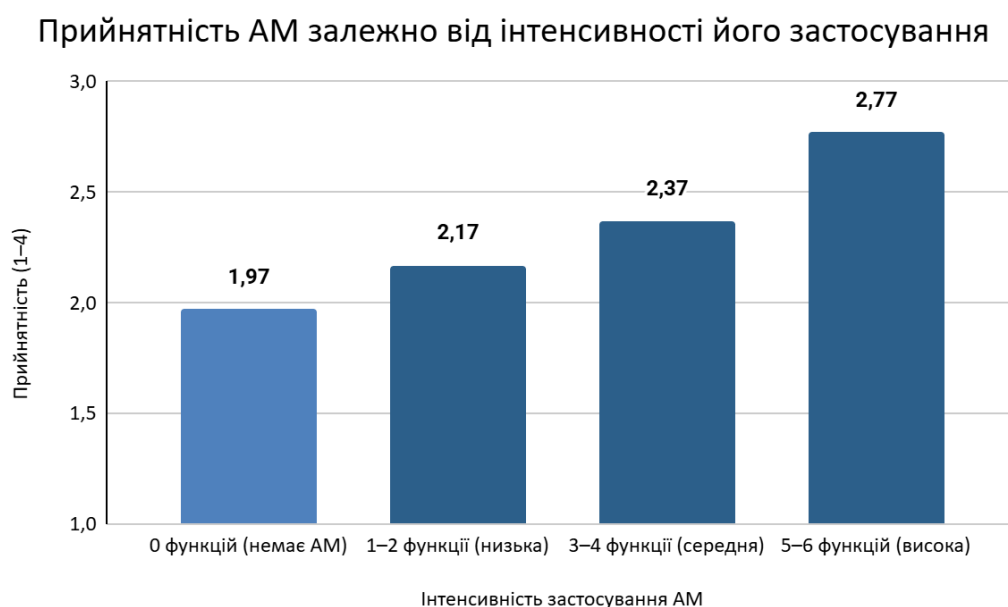

Джерело: Special Eurobarometer 554, розроблено автором

Рис. 2.6. Прийнятність окремих функцій алгоритмічного менеджменту, % позитивних оцінок (ЄС-27)

Ми бачимо, що найвищу прийнятність мають «м'які» функції, що сприймаються як підтримка працівника: забезпечення безпеки (72,4%) та розподіл завдань (52,9%). Проміжне становище посідають функції, пов'язані з обробкою даних: збір персональних даних (47,4%), збір інформації про кандидатів (46,0%). Найнижчу прийнятність мають «жорсткі», контрольно-каральні функції: оцінювання продуктивності (38,8%), відбір кандидатів (38,6%), моніторинг працівників (32,9%) і, з величезним відривом, автоматичне звільнення, яке схвалюють лише 17,1% громадян. Така градація відображає чітку межу суспільної прийнятності: європейці радше припускають використання ШІ для допоміжних і безпекових завдань, але рішуче відкидають передачу алгоритмам рішень про долю працівника, особливо незворотних. Це узгоджується з важливістю, яку громадяни надають правилам, що забороняли б повністю автоматизовані рішення та обмежували автоматичний моніторинг працівників.

Далі в межах підрозділу розглянемо є зв'язок між інтенсивністю алгоритмічного менеджменту, який зазнає індивід, і рівнем його прийняття. Кореляційний аналіз виявив помітний позитивний зв'язок між двома індексами ($r = 0,479$; $p < 0,001$): що більше управлінських функцій на робочому місці респондента виконується за допомогою ШІ, то позитивніше він оцінює алгоритмічний менеджмент. Динаміку цього зв'язку наочно демонструє порівняння рівня прийнятності за групами інтенсивності (рис. 2.7).

Джерело: Special Eurobarometer 554, розроблено автором

Рис. 2.7. Прийнятність алгоритмічного менеджменту залежно від інтенсивності його застосування, індекс 1–4 (ЄС-27)

Серед працівників, які не зазнають алгоритмічного менеджменту взагалі, прийнятність є найнижчою (1,97); вона послідовно зростає до 2,17 у групі з низькою інтенсивністю (1-2 функції), 2,37 у групі із середньою (3-4 функції) і досягає 2,77 серед тих, до кого алгоритмічне управління застосовується найінтенсивніше (5-6 функцій). Розрив між крайніми групами (0,80 бала) є одним із найбільших, виявлених у цьому розділі. Цей результат припускає дію механізму нормалізації: безпосередній досвід перебування під алгоритмічним управлінням радше підвищує його прийнятність, аніж знижує. Можливими поясненнями є звикання, формування практичних навичок взаємодії з

технологією, а також відбір – у середовищах з інтенсивним алгоритмічним менеджментом частіше залишаються працівники, що толерують його. Водночас цей висновок потребує обережної інтерпретації: кореляційний характер даних не дозволяє встановити причинно-наслідковий напрям зв'язку, і не виключено, що початково лояльніші до ІІІ працівники частіше обирають робочі місця з інтенсивним технологічним опосередкуванням.

Підсумовуючи, можна сформулювати кілька висновків щодо професійної детермінації ставлення до ІІІ та сприйняття алгоритмічного менеджменту. Найважливішим є те, що ієрархічна позиція індивіда виявляє вибіркоковий, а не суцільний вплив. З одного боку, вона диференціює загальне ставлення до ІІІ: групи з вищою кваліфікацією, автономією і контролем над власною працею, зокрема керівники, демонструють позитивніше ставлення до технології (індекс 2,91 проти 2,86 у виконавців), а самі керівники частіше перебувають у середовищі інтенсивного алгоритмічного менеджменту. З іншого боку, ієрархічна позиція не позначається на прийнятті самого алгоритмічного управління: щодо того, наскільки прийнятно, що ІІІ керує людьми, керівники й виконавці думають однаково (індекс прийнятності 2,31 в обох групах). Іншими словами, службове становище визначає ставлення до ІІІ як інструмента, але не визначає згоди з передачею алгоритмам влади над працівниками.

Прийнятність алгоритмічного менеджменту формується іншими, не пов'язаними з ієрархією чинниками. Першим є характер самої управлінської функції: алгоритмічний менеджмент сприймається суспільством помітно стриманіше (індекс 2,25), ніж ІІІ загалом (2,78), причому рівень прийнятності різко знижується із зростанням інвазивності функції – від схвалення безпекових застосувань (72,4%) до майже одностайного відкидання автоматичного звільнення (17,1%). Це окреслює чітку межу суспільної згоди: європейці радше припускають використання алгоритмів для допоміжних завдань, але рішуче заперечують передачу їм незворотних рішень про долю працівника. Другим чинником є особистий досвід. Ми бачимо, що інтенсивність перебування під алгоритмічним управлінням позитивно пов'язана з його прийнятністю (від 1,97

серед тих, хто його не зазнає, до 2,77 серед тих, до кого воно застосовується найінтенсивніше), що вказує на дію механізму нормалізації, тобто до практичного звикання, котре радше підвищує прийняття технології, аніж знижує його. Водночас кореляційний характер цих даних не дозволяє остаточно встановити причинний напрям зв'язку.

Загалом професійний вимір доповнює картину ШІ-розриву суттєвим уточненням: ставлення до штучного інтелекту у сфері праці формується його конкретною позицією у структурі трудових відносин та реальним досвідом взаємодії з технологією і не лише соціодемографічними характеристиками індивіда. При цьому ієрархічний статус і безпосередній досвід діють по-різному: перший розмежовує загальне ставлення до ШІ, тоді як другий, поряд із характером управлінської функції, визначає межі прийняття алгоритмічного контролю над людиною.

Висновок до розділу 2

Даний розділ роботи присвячений емпіричному аналізу соціодемографічних та професійних детермінант ставлення громадян країн ЄС до штучного інтелекту. Проведений аналіз дав змогу емпірично верифікувати теоретичні припущення, сформульовані в першому розділі, і виявити конкретну структуру соціальної детермінації ставлення до ШІ. Узагальнення результатів трьох підрозділів дозволяє сформулювати висновок про багатовимірну структуру ШІ-розриву в країнах ЄС. Ставлення до штучного інтелекту детермінується комплексом взаємопов'язаних соціальних чинників: соціодемографічні характеристики (вік, освіта, гендер) формують базовий контур нерівності у ставленні, тоді як професійна позиція й реальний досвід взаємодії з технологією додають до нього виміри, специфічні для сфери праці. Прикметно, що зазначені чинники виявляють вибіркоковий та диференційований характер взаємодії. Освіта впливає самотійно від віку, гендер зберігається в усіх вікових групах, а ієрархічна позиція розмежовує загальне ставлення до ШІ, але не прийняття алгоритмічного контролю.

Вікові та освітні чинники виявились найбільш показовими соціодемографічними предикторами ставлення до ІІІ. Значення індексу ставлення до ІІІ монотонно знижується з віком – від 3,01 у групі 15–24 роки до 2,64 у групі 55 років і старших – та зростає з рівнем освіти – від 2,48 серед осіб з низькою освітою до 3,05 серед тих, хто продовжує навчання. Принциповим результатом стало те, що освітній чинник зберігає самостійний вплив навіть під контролем віку: серед найстаршої вікової групи розрив у позитивному ставленні між особами з низькою і вищою освітою сягає майже 26 відсоткових пунктів. Отримані результати узгоджуються з положеннями концепції цифрового капіталу, згідно з якими освіта виступає самостійним ресурсом цифрової нерівності.

Аналіз гендерного виміру виявив системний, хоча й помірний за величиною, розрив у ставленні до ІІІ, що проявляється узгоджено за трьома незалежними індикаторами. Чоловіки демонструють позитивніше загальне ставлення (індекс 2,84 проти 2,73 у жінок), нижчий рівень занепокоєності щодо впливу ІІІ на робочі місця та більшу відкритість до поширення технології. Цей розрив зберігає самостійність під контролем вікового чинника, що може бути інтерпретовано як прояв глибших соціальних механізмів, зокрема структурної вразливості жінок на ринку праці та особливостей гендерної соціалізації у сфері технологій. Отримані результати узгоджуються з висновками міжнародних досліджень про гендерний розрив у використанні генеративного ІІІ та про вищий рівень ІІІ-тривоги серед жінок.

Аналіз професійної детермінації та сприйняття алгоритмічного менеджменту дав найбільш багатовимірні результати. Професійна ієрархія виявила вибірковий вплив: вона диференціює загальне ставлення до ІІІ (керівники налаштовані позитивніше за виконавців) та інтенсивність контакту з алгоритмічним управлінням, проте не позначається на прийнятті самого алгоритмічного менеджменту, рівень якого виявився однаковим у керівників і виконавців. Установлено, що алгоритмічний менеджмент сприймається суспільством помітно стриманіше (індекс прийнятності 2,25), ніж ІІІ загалом

(2,78), причому прийнятність різко знижується зі зростанням інвазивності функції – від схвалення безпекових застосувань (72,4%) до майже одностайного відкидання автоматичного звільнення (17,1%). Найважливішим результатом підрозділу став виявлений ефект нормалізації: інтенсивність безпосереднього досвіду алгоритмічного управління позитивно пов'язана з його прийнятністю (від 1,97 серед тих, хто його не зазнає, до 2,77 серед тих, до кого воно застосовується найінтенсивніше), що вказує на здатність соціальних практик адаптуватися до технологічного опосередкування трудових відносин.

Узагальнення результатів трьох підрозділів дозволяє сформулювати висновок про багатовимірну структуру ІІІ-розриву в країнах ЄС. Ставлення до штучного інтелекту детермінується не одним, а сукупністю взаємопов'язаних соціальних чинників, що діють на різних рівнях: соціодемографічні характеристики (вік, освіта, гендер) формують базовий контур нерівності у ставленні, тоді як професійна позиція й реальний досвід взаємодії з технологією додають до нього виміри, специфічні для сфери праці. Зазначені чинники діють вибірково: освіта впливає незалежно від віку, гендерний розрив наявний в усіх вікових групах, а ієрархічна позиція диференціює загальне ставлення до ІІІ, але не прийняття алгоритмічного контролю. Це емпірично підтверджує соціальну структурованість ставлення до ІІІ та слугує переходом до дослідження регіонального й інституційного контекстів у третьому розділі.

РОЗДІЛ 3. РЕГІОНАЛЬНА СПЕЦИФІКА ТА ІНСТИТУЦІЙНА ДОВІРА ДО ШІ В КРАЇНАХ ЄС

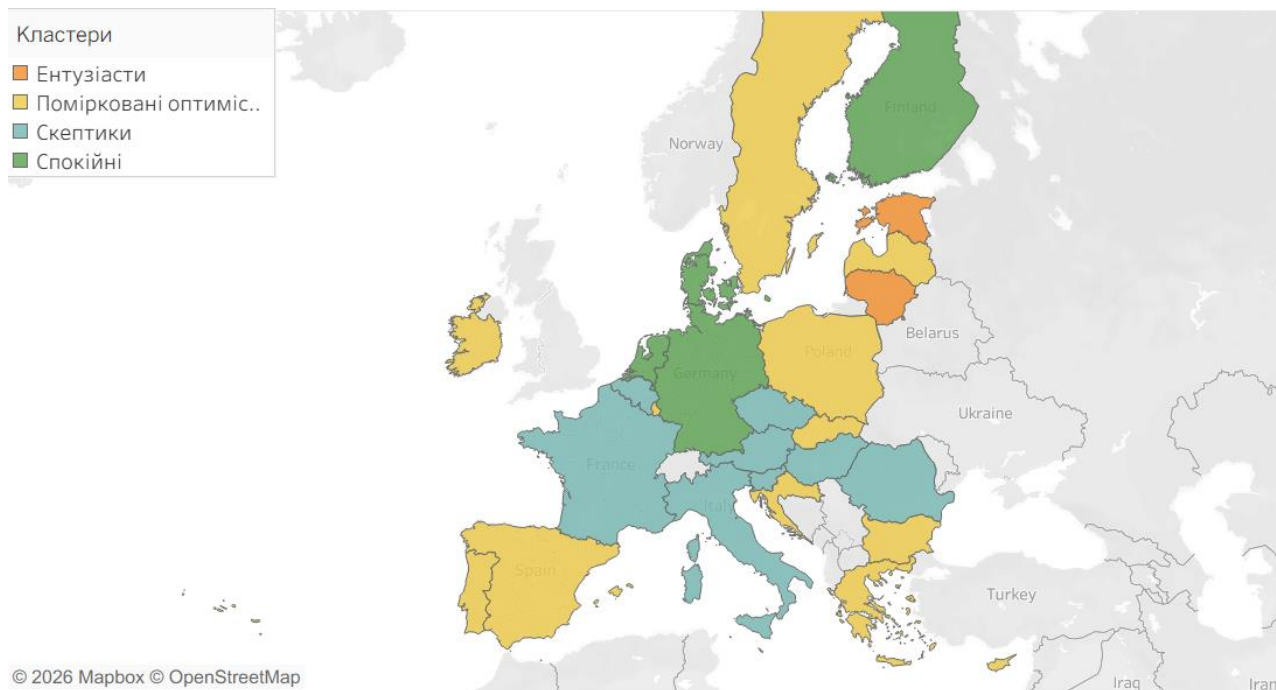
3.1. Географічна кластеризація європейських ставлення до ші

Досліджуючи сприйняття штучного інтелекту в різних країнах, важливо зважати на його багатоаспектну природу. Загальний оптимізм щодо технології та рівень тривоги через її наслідки утворюють два самостійні виміри, які часто розвиваються паралельно. Саме тому в межах однієї держави помірно позитивне ставлення до ШІ може цілком природно поєднуватися з високим занепокоєнням щодо конкретних ризиків. Емпіричні дослідження підтверджують, що оптимізм і скептицизм співіснують як «центральна напруга» суспільного сприйняття ШІ, зростаючи одночасно (Maslej et al., 2025). Тому для повноцінного аналізу національних профілів нам необхідно взяти до уваги додатковий вимір, яким є сприйняття ризиків технологій.

Хоча суспільне сприйняття ризиків ШІ охоплює широкий спектр вимірів, включаючи вплив на приватність, міжлюдські стосунки та контроль над технологією, у межах цієї роботи фокус зосереджено саме на оцінці загрози для зайнятості. Такий вибір зумовлений кількома міркуваннями. Передусім саме зайнятість є тим виміром, через який ШІ найбезпосередніше зачіпає повсякденне життя пересічного громадянина. На відміну від абстрактних ризиків, загроза робочому місцю має конкретний особистий і соціальний характер. Крім того, тема впливу на ринок праці є наскрізною для всього використаного масиву Special Eurobarometer 554, саме формулювання якого присвячене «штучному інтелекту і майбутньому роботи», що робить оцінку загрози для зайнятості найбільш валідно виміряним аспектом сприйняття ризиків. Зрештою, окреслений у підрозділі 1.1 завданнєвий підхід як теоретична рамка дослідження прямо пов'язує ставлення до ШІ зі сприйняттям загрози витіснення з ринку праці, перетворюючи цей вимір на центральний елемент соціологічного аналізу.

Зазначений вимір операціоналізовано через усереднення двох індикаторів блоку qb6, що фіксують сприйняття загрози технології для робочих місць: згоди з твердженням про те, що роботи і ШІ «крадуть» робочі місця (qb6_5), та згоди з тезою про те, що вони призведуть до зникнення більшої кількості робочих місць, ніж буде створено (qb6_1). Для кожної країни обчислено частку згоди за кожним з двох тверджень, після чого взято їхнє середнє арифметичне як підсумковий показник, який далі позначається як оцінка загрози для зайнятості. Використання усередненого показника замість одного питання підвищує надійність вимірювання; значуща кореляція між двома індикаторами ($r = 0,615$; $p < 0,001$) підтверджує, що вони вимірюють спільний конструкт. Для виокремлення груп країн зі схожим профілем застосовано формальний кластерний аналіз методом k-середніх (k-means) за двома стандартизованими показниками, якими є індекс ставлення до ШІ та оцінка загрози для зайнятості. Це дозволяє визначити кластери статистично, відкидаючи апріорні географічні уявлення. Оптимальну кількість кластерів визначено за допомогою методу ліктя (elbow method) та силуетного коефіцієнта: обидва критерії вказали на чотирикластерне рішення як найкраще, оскільки воно дає найвище значення силуетного коефіцієнта (0,43), а подальше збільшення числа кластерів не забезпечує суттєвого приросту внутрішньогрупової однорідності.

Провівши кластерний аналіз 27 країн ЄС, ми виокремили чотири групи держав з виразно відмінними профілями ставлення до ШІ (рис. 3.1, таблиця 3.1). Кластери одразу були переведені з двовимірної площини у географічну для більшої наочності. До слова, отримані кластери лише частково збігаються з традиційним географічним поділом на «Північ – Південь – Схід», і навіть в деяких аспектах прямо йому суперечать, що робить результат особливо інформативним.

Джерело: Special Eurobarometer 554, розроблено автором

Рис. 3.1. Географічна карта ставлення громадян країн ЄС до ШІ (кластеризація методом k-means)

Таблиця 3.1.

Кластери країн ЄС за ставленням до ШІ та оцінкою загрози для зайнятості

Кластер	Ставлення (1-4)	Загроза зайнятості (%)	Країни
«Спокійні»	2,87	52	Фінляндія, Данія, Нідерланди, Німеччина
«Ентузіасти»	3,09	72	Литва, Мальта, Естонія
«Помірковані оптимісти»	2,88	77	Ірландія, Швеція, Болгарія, Словаччина, Іспанія, Латвія, Люксембург, Хорватія, Кіпр, Польща, Португалія, Греція
«Скептики»	2,73	71	Словенія, Австрія, Угорщина, Чехія, Бельгія, Італія, Румунія, Франція

Оскільки кластери визначено статистично, методом k-середніх за двома стандартизованими показниками, то кожна група країн характеризується власним поєднанням рівня загального ставлення та рівня оцінки загрози ІІІ для зайнятості. Зіставлення меж кластерів дозволяє сформулювати чіткі ознаки приналежності до кожного з них, що спираються на положення країни відносно двох розділювальних порогів – середнього по ЄС значення індексу ставлення (2,78) та рівня оцінки загрози для зайнятості. Вирішальним критерієм виокремлення кластера «спокійних» є низький рівень оцінки загрози: нижче приблизно 60% проти 65% і вище в усіх інших країнах; кластер «скептиків» вирізняється найнижчим рівнем загального ставлення на рівні середнього по ЄС і нижче; кластер «ентузіастів» характеризується винятково високим ставленням (індекс 3,0 і вище, що не досягається в жодній іншій групі); в свою чергу кластер «поміrkованих оптимістів» поєднує позитивне ставлення, вище за середнє, з високою оцінкою загрози для зайнятості.

Варто розібрати кожен з кластерів та надати йому характеристику. Критерієм приналежності до цього кластера є низький рівень оцінки загрози ІІІ для зайнятості: у цих країнах частка тих, хто вбачає в технології загрозу робочим місцям, становить 46-60%, що помітно нижче за 65-85% в усіх інших країнах. Прикметно, що цей спокій поєднується з високим рівнем практичного впровадження ІІІ: за оцінками експертів, скандинавські країни, насамперед Данія і Фінляндія, є лідерами adoption ІІІ в межах ЄС і витримують порівняння з глобальними лідерами (Erixon, 2025). Специфіка так званої «скандинавської моделі», полягає в поєднанні активного використання технології зі спокійним, виваженим сприйняттям її ризиків. Це сприйняття можна гіпотетично пов'язати з характерними для цих країн високим рівнем соціального захисту та інституційної довіри, які в літературі розглядаються як чинники, що знижують відчуття загрози з боку автоматизації; на користь такого припущення опосередковано свідчить і виявлений далі (підрозділ 3.2) факт, що саме ці країни демонструють найвищий запит на регулювання ІІІ, який передбачає

довіру до спроможності держави керувати технологією. Приналежність Німеччини до цього кластера узгоджується з таким поясненням.

У кластер «ентузіастів» входять такі країни як Литва, Мальта та Естонія. Критерієм їх виокремлення є винятково високий рівень загального ставлення до ШІ, адже лише в цих трьох країнах індекс сягає або перевищує 3,0 (3,02-3,14), тоді як у жодній іншій країні ЄС цього рівня не досягнуто. Оцінка загрози для зайнятості при цьому залишається помітною (66-77%), тобто високий оптимізм співіснує тут із усвідомленням ризиків. Такий профіль характерний для країн, що пережили швидку цифрову трансформацію. За даними United Nations E-Government Survey 2024, Естонія посідає друге місце у світі за індексом розвитку електронного урядування (EGDI), а її столиця Таллінн очолює глобальний рейтинг доступності цифрових послуг (United Nations, 2024). Досвід стрімкої та успішної цифровізації, ймовірно, формує у населення цих країн підвищені позитивні очікування щодо ШІ. Цей результат прямо суперечить спрощеному уявленню про «скептичний Схід» і демонструє, що окремі країни Балтії випереджають за оптимізмом навіть Скандинавію.

Наступний, найбільший кластер, яким є «помірковані оптимісти», котрий об'єднує дванадцять країн, серед яких більшість держав Південної Європи (Іспанія, Португалія, Греція, Кіпр), а також Ірландія, Швеція та низка країн Центрально-Східної Європи. Критерієм приналежності до цього кластера є поєднання двох ознак: позитивного ставлення, вищого за середнє по ЄС (індекс у межах 2,78-2,96), з високим рівнем оцінки загрози для зайнятості (66-85%). Цей кластер посідає проміжне положення між «ентузіастами» і «скептиками». Представники кластеру радше схвалюють технологію в принципі, проте водночас тверезо оцінюють її ризики для ринку праці. Таке поєднання помірно позитивної оцінки з реалістичним визнанням загроз тому і дає підстави визначити цей профіль як поміркований. Дана позиція узгоджується зі структурною вразливістю ринків праці цих країн та вищим рівнем безробіття, що загострює сприйняття ризику витіснення. За даними Євростату за 2024 рік саме Греція, Іспанія та Словаччина мали найвищий рівень довгострокового

безробіття – 5,4%, 3,8%, 3,5% від всього працездатного населення відповідно. Натомість найменший рівень безробіття мали Нідерланди та Мальта, що знаходяться в більш оптимістичних кластерах (Eurostat, 2025).

Останнім створеним кластером є кластер «скептики», що утворюється переважно з країн континентальної Західної Європи (Австрія, Бельгія, Франція, Італія) та частина Центрально-Східної Європи (Чехія, Словенія, Угорщина, Румунія). Критерієм виокремлення цього кластера є найнижчий рівень загального ставлення до ІІІ: індекс тут перебуває на рівні середнього по ЄС або нижче (2,59-2,80), що відрізняє ці країни від решти, де ставлення помітно позитивніше. Найвиразнішим представником кластера є Франція з найнижчим в усьому ЄС значенням індексу (2,59) у поєднанні з високою оцінкою загрози для зайнятості (77%).

Виявлена кластеризація дозволяє сформулювати принциповий висновок: ставлення до ІІІ в Європі структуроване радше за моделлю соціально-економічного й інституційного розвитку, ніж за суто географічним принципом. Традиційна вісь «багата Північ – бідний Південь – посткомуністичний Схід» пояснює лише частину варіації. Скандинавська модель проявляється в низькій оцінці загрози; цифрово розвинені країни Балтії демонструють найвищий ентузіазм, випереджаючи Захід; а найбільший скептицизм фіксується в розвиненій континентальній Західній Європі, насамперед у Франції. Цей результат узгоджується з виявленим у міжнародних дослідженнях «парадоксом розвинених країн», згідно з яким держави з найрозвиненішими ІІІ-екосистемами нерідко демонструють вищий скептицизм щодо технології, ніж країни з нижчим рівнем її впровадження (Maslej et al., 2025). Усе це підтверджує обґрунтовану в першому розділі тезу про те, що формування ставлення до ІІІ виходить далеко за межі суто технологічного контексту, постаючи результатом взаємодії комплексу соціальних та інституційних чинників, зокрема рівня соціального захисту, довіри до інститутів, стану ринку праці та національних культурних традицій. Виявлені регіональні відмінності в

оцінці загрози та потребі у захисті безпосередньо підводять до аналізу інституційного виміру – як громадяни сприймають регулювання ШІ.

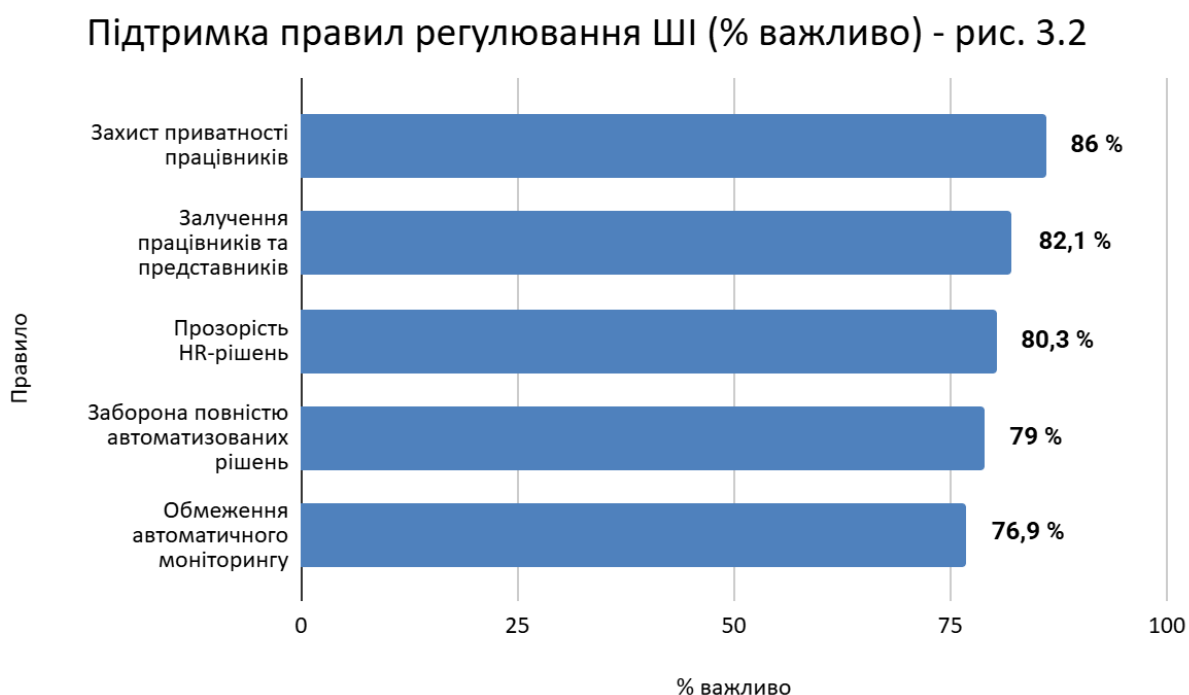
3.2. Інституційний контекст: запит на регулювання та сприйняття правил

На національному рівні ми перевірили, що оцінка загрози ШІ для зайнятості є нерівномірно розподіленою між країнами ЄС і сягає у деяких із них рівня, за якого технологія сприймається радше як загроза, ніж як можливість. Таке сприйняття ризику закономірно трансформується у колективний запит на інституційну відповідь, аніж залишається суто індивідуальним переживанням. Коли значна частина суспільства відчуває, що ринкові механізми й добра воля технологічних компаній не убезпечують її від ризиків автоматизації, погляди громадян звертаються до держави та наднаціональних інститутів як до інстанцій, спроможних установити правила гри. Саме на цьому переході від індивідуальної оцінки ризику до колективного запиту на регулювання розгортається інституційний вимір ставлення до ШІ, аналізу якого присвячено цей підрозділ.

Якщо говорити про соціологічну цінність інституційного виміру, то вона полягає в тому, що цей вимір поєднує мікрорівень індивідуальних установок, як у минулому розділі, з макрорівнем наднаціональної політики. Ставлення до регулювання постає як специфічний тип суспільних диспозицій, що поєднує безпосередню оцінку самої технології з уявленнями громадян про суб'єктів та методи управління її впровадженням, а також про делегування повноважень із захисту публічних інтересів. Тому інституційний вимір аналізується тут у трьох взаємопов'язаних площинах. Першою є сам запит громадян ЄС на регулювання: наскільки важливими вони вважають конкретні правила, що обмежують ризики застосування ШІ у сфері праці. Друга – інституційна відповідь Європейського Союзу у вигляді Регламенту про штучний інтелект (EU AI Act), першої у світі комплексної регуляторної рамки, яку доцільно розглядати не як інституційне втілення суспільного запиту. Третя – довіра

громадян до різних наднаціональних акторів у їхній спроможності ефективно регулювати ІІІ, що відкриває питання про легітимність регуляторної влади в очах суспільства.

Запит на регулювання вимірювався через блок питань qb11, що оцінює важливість для респондента п'яти типів правил, які регламентують застосування ІІІ та цифрових технологій на робочому місці. Отриманий описативний аналіз засвідчив надзвичайно високий рівень суспільної підтримки регулювання за всіма п'ятьма напрямками (рис. 3.2). Найважливішим громадяни ЄС вважають захист приватності працівників: 86,0% опитаних оцінюють відповідні правила як важливі. Високу підтримку мають також залучення працівників та їхніх представників до рішень про впровадження ІІІ (82,1%), прозорість рішень у сфері управління персоналом (80,3%), заборона повністю автоматизованих рішень (79,0%) та обмеження автоматичного моніторингу працівників (76,9%).

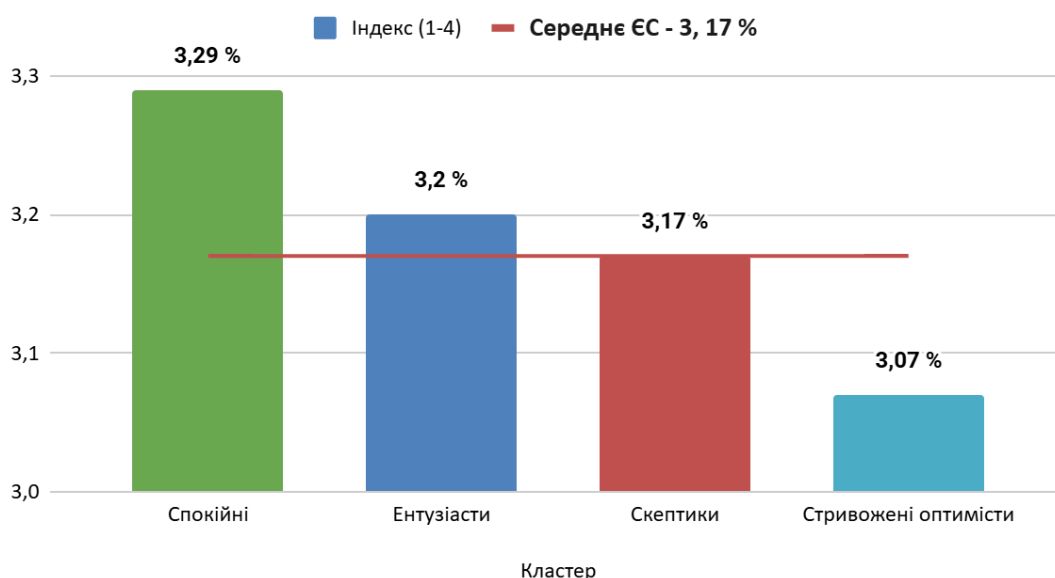
Джерело: Special Eurobarometer 554, розроблено автором

Рис. 3.2. Підтримка правил регулювання ІІІ на робочому місці, % тих, хто вважає правило важливим (ЄС-27)

Для узагальненої оцінки запиту на регулювання побудовано композитний індекс на основі п'яти індикаторів блоку qb11 (інвертована шкала, де вищі значення відповідають сильнішому запиту на регулювання); його внутрішня узгодженість є доброю (α Кронбаха = 0,848). Загальне значення індексу по ЄС становить 3,17 за чотирибальною шкалою, що свідчить про стійкий і високий суспільний запит на захисне регулювання ІШ у сфері праці. Цей результат має принципове значення: він демонструє, що громадяни ЄС не сприймають ІШ фаталістично як некеровану силу, а очікують від інститутів активного втручання задля захисту своїх прав.

Розподіл індексу запиту на регулювання за раніше узгодженими кластерами країн виявив нетривіальну закономірність (рис. 3.3). Найвищий запит на регулювання демонструють не країни з найвищою оцінкою загрози, а навпаки – кластер «спокійних» (індекс 3,29), до якого належать Фінляндія, Данія, Нідерланди та Німеччина. Натомість кластер «поміrkованих оптимістів» – країни Південної Європи з найвищим рівнем оцінки загрози для зайнятості – має найнижчий запит на регулювання (3,07). Найвищі індивідуальні показники зафіксовано у Фінляндії (3,47), Нідерландах (3,44) та Австрії (3,42), найнижчі – у Польщі (2,82), Хорватії (2,93) та Румунії (2,94).

Індекс запиту на регулювання за кластерами - рис. 3.3

Джерело: Special Eurobarometer 554, розроблено автором

Рис. 3.3. Запит на регулювання ІІІ за кластерами країн, індекс 1–4 (ЄС-27)

Ця закономірність на перший погляд видається парадоксальною: можна було б очікувати, що найбільше регулювання вимагатимуть саме суспільства з найвищою оцінкою загрози. Проте її пояснення узгоджується з логікою інституційної довіри. Запит на регулювання передбачає не лише усвідомлення ризику, а й віру в те, що інститути здатні цей ризик опанувати. У країнах Північної та Західної Європи з високим рівнем довіри до держави громадяни розглядають регулювання як дієвий інструмент і тому активно його підтримують. У країнах з нижчою інституційною довірою висока оцінка загрози ІІІ радше співіснує зі скептицизмом щодо здатності держави ефективно врегулювати технологію, що знижує запит на регулювання навіть за гострого відчуття ризику. Таким чином, запит на регулювання є показником не стільки рівня тривоги, скільки рівня довіри до інституційної спроможності. Менше з тим, це пояснення варто розглядати як обґрунтоване припущення: використаний масив не містить прямого вимірювання інституційної довіри, проте непрямим аргументом на його користь є те, що найвищий запит на

регулювання демонструють саме ті країни, які в минулому підрозділі 3.1 вирізнялися найнижчою оцінкою загрози й виваженим сприйняттям технології.

Виявленому суспільному запиту на регулювання відповідає інституційна ініціатива Європейського Союзу – Регламент про штучний інтелект (Regulation (EU) 2024/1689), що став першою у світі комплексною правовою рамкою регулювання ШІ. Регламент було опубліковано в Офіційному віснику ЄС 12 липня 2024 р., а 1 серпня 2024 р. він набув чинності, започаткувавши поетапну імплементацію за статтею 113 (European Parliament & Council, 2024). За даним актом, від 2 лютого 2025 р. почали діяти заборони на застосування ШІ-систем «неприйнятної ризику» (соціальний скоринг чи маніпулятивні системи), і також вимога щодо формування ШІ-грамотності персоналу. Регламент запроваджує ризик-орієнтований підхід, класифікуючи ШІ-системи за рівнем ризику і встановлюючи найсуворіші вимоги до систем «високого ризику», до яких належить і застосування ШІ в управлінні персоналом, у сфері, що безпосередньо відповідає оцінкам загрози, виявленим у нашому аналізі.

Цікаво, що зміст AI Act значною мірою відповідає структурі суспільного запиту, зафіксованого в даних. Вимоги регламенту щодо прозорості, людського нагляду за рішеннями та захисту персональних даних кореспондують із тими самими пріоритетами, які громадяни ЄС оцінили як найважливіші – захистом приватності, заборонаю повністю автоматизованих рішень і прозорістю управлінських рішень. Це свідчить про певну узгодженість між інституційною пропозицією і суспільним попитом, що є важливою умовою легітимності регуляторної політики.

Глобальне значення EU AI Act пов'язане з феноменом «брюссельського ефекту» (Brussels Effect), що характеризується у здатності регуляторних стандартів ЄС де-факто поширюватися на світовий ринок через те, що транснаціональні компанії змушені або дотримуватися європейських норм глобально, або фрагментувати свої продукти (Bradford, 2020). Оскільки регламент поширюється на будь-якого постачальника чи користувача ШІ-систем, що виводяться на ринок ЄС, незалежно від місця розташування

розробника, він фактично встановлює стандарт, з яким мусять рахуватися глобальні технологічні компанії, а передбачені санкції сягають 35 млн євро або 7% світового річного обороту. Європейський підхід вирізняється на тлі альтернативних регуляторних моделей – ринково-орієнтованої в США та державно-керованої в Китаї, – пропонуючи модель, засновану на захисті фундаментальних прав.

Сприйняття громадянами регуляторної ролі різних акторів є самостійним виміром інституційного контексту. Дані порівняльних міжнародних досліджень свідчать, що Європейський Союз користується найвищим рівнем довіри як регулятор ІІІ порівняно з іншими світовими акторами. За результатами опитування Pew Research Center, проведеного у 25 країнах на початку 2025 р., медіана довіри до здатності ЄС ефективно регулювати ІІІ становила 53%, тоді як аналогічний показник для США – 37%, а для Китаю – лише 27% (Pew Research Center, 2025). Цей результат підкреслює особливу легітимність європейської регуляторної моделі в очах світової громадськості і надає додаткової ваги «брюссельському ефекту».

Водночас довіра до ЄС як регулятора не є рівномірною і структурується чинниками, що передбачають аналіз наступного підрозділу. Дослідження Pew виявило, що рівень освіти позитивно пов'язаний з довірою до ЄС: у 19 з 25 країн освіченіші респонденти більше довіряють Європейському Союзу в регулюванні ІІІ. Крім того, довіра тісно пов'язана із загальним ставленням до технології: ті, хто радше захоплений ІІІ, ніж занепокоєний ним, демонструють вищу довіру до регуляторів (у Греції – 62% проти 30%). Особливо значущим для подальшого аналізу є виявлений зв'язок довіри з політичною ідентичністю: прибічники правопопулістських партій в Європі систематично менше довіряють ЄС у регулюванні ІІІ. Так, серед прибічників партії «Альтернатива для Німеччини» довіру до ЄС висловлюють лише 43% проти 78% серед решти громадян (Pew Research Center, 2025). Цей зв'язок між політико-ідеологічною позицією і ставленням до регулювання ІІІ безпосередньо підводить до аналізу політичного виміру, якому присвячено наступний підрозділ.

Проведений аналіз інституційного контексту дозволяє сформулювати кілька висновків. Громадяни ЄС демонструють стійкий і високий запит на регулювання ШІ у сфері праці: понад три чверті опитаних вважають важливими всі основні типи захисних правил, а найбільшу підтримку має захист приватності працівників (86,0%). Цей запит, однак, структурований не рівнем оцінки загрози, а рівнем інституційної довіри – найвищим він є у країнах Північної та Західної Європи, де громадяни вірять у дієвість державного втручання. Суспільному попиту на регулювання відповідає інституційна пропозиція у вигляді EU AI Act, зміст якого значною мірою узгоджується зі структурою громадських пріоритетів, а глобальний вплив підсилюється «брюссельським ефектом». Нарешті, Європейський Союз користується найвищою у світі довірою як регулятор ШІ, проте ця довіра нерівномірно розподілена і пов'язана з освітою, загальним ставленням до технології та – що особливо важливо – з політико-ідеологічними чинниками. Останнє спостереження окреслює межу між інституційним і політичним вимірами ставлення до ШІ та обґрунтовує перехід до аналізу політизації сприйняття технології у наступному підрозділі.

3.3. Політичний контекст: ідеологія, довіра та політизація ШІ

Потенціал автоматизації ринку праці закономірно виводить суспільне обговорення технологій за межі суто економічного дискурсу. Щойно суб'єктивне сприйняття інновацій починає корелювати з електоральними перевагами та рівнем інституційної довіри громадян, відповідна технологія неминуче трансформується у повноцінний політичний об'єкт, переконливим підтвердженням чого постає сучасний кейс штучного інтелекту. Новітні дослідження фіксують, що ставлення до ШІ дедалі тісніше переплітається з партійними та ідеологічними розмежуваннями (Magistro, Borwein, Alvarez, Bonikowski & Loewen, 2026). Виявлені у попередніх підрозділах національні та інституційні відмінності у ставленні до ШІ набувають повноти пояснення лише

тоді, коли їх розглянути крізь політико-ідеологічну оптику. Завдання цього підрозділу полягає в перечитанні власних емпіричних результатів крізь призму цінностей та ідеології, спираючись на наявні дослідження як на інструмент інтерпретації.

Теоретичною оптикою для вивчення цього феномену виступає концепція ціннісних трансформацій Р. Інглгарта. Виокремлення матеріалістичних і постматеріалістичних орієнтацій пояснює, чому сприйняття ІШ зумовлене як матеріальними інтересами, так і ширшим ціннісним контекстом. Якщо для представників матеріалістичного типу ІШ є насамперед викликом для фінансової стабільності та збереження робочих місць, то в постматеріалістичному дискурсі на перший план висувуються вимоги захисту автономії та цифрової приватності. Базована на ідеях Інглгарта залежність цих установок від рівня екзистенційної безпеки доводить, що розвинені інститути соціальної підтримки та високий рівень добробуту суспільства мінімізують сприйняття технологічного прогресу як джерела небезпеки. (Inglehart, 1977; Inglehart & Welzel, 2005). Така політизація закономірно впливає з її природи як технології загального призначення. Оскільки соціальні ефекти ІШ розгортаються повільно й нерівномірно, а очікування й реальний досвід на ранніх фазах розходяться, виникає простір для конкурентних ідеологічних інтерпретацій того, кому технологія загрожує і кого збагачує. Мікромеханізм засвоєння цих інтерпретацій описують моделі прийняття. Насамперед, закладене в них поняття соціального впливу вказує, що в умовах політизації роль референтної групи перебирає політичний табір, а партійна приналежність стає призмою для оцінки технології.

Застосування цієї оптики до результатів підрозділу 3.1 надає їм нового змісту. Виявлений спокій скандинавського кластера, який раніше було пов'язано з високим рівнем соціального захисту, в інглгартівській рамці постає як прояв постматеріалістичної ціннісної структури: висока екзистенційна безпека цих суспільств знижує сприйняття ІШ як матеріальної загрози, зміщуючи фокус уваги на питання регулювання й контролю. Це узгоджується і

з виявленим у підрозділі 3.2 парадоксом, за яким найвищий запит на регулювання демонструють саме «спокійні» країни: для постматеріалістично орієнтованих суспільств регулювання ІІІ є питанням не стільки захисту робочих місць, скільки убезпечення цінностей автономії та приватності. Натомість висока оцінка загрози для зайнятості у кластері «поміrkованих оптимістів» (країнах Південної та частини Центрально-Східної Європи) відповідає матеріалістичнішому ціннісному профілю, властивому суспільствам із нижчою економічною безпекою, де ІІІ сприймається передусім крізь призму ризику для зайнятості.

Запропонована інтерпретація узгоджується з результатами актуальних емпіричних досліджень політизації ІІІ. За аналізом п'ятнадцяти європейських демократій було виявлено, що сприйняття особистої загрози автоматизації пов'язане зі зростанням підтримки лівих партій і зниженням підтримки правопопулістських, тоді як занепокоєність колективним, суспільним ризиком, навпаки, асоціюється зі зростанням підтримки правого популізму (Borwein, Bonikowski, Loewen, Lee-Whiting & Magistro, 2025). Це розрізнення матеріального і статусного вимірів загрози прямо відповідає інгльтартівській осі цінностей і пояснює, чому ставлення до ІІІ мобілізується різними силами залежно від того, як саме сформульовано загрозу та має однозначної політичної адреси. Цей самий механізм пояснює і виявлену в підрозділі 3.2 нижчу довіру прибічників правопопулістських партій до регулювання ІІІ Європейським Союзом: для цього електорату ІІІ і його наднаціональне регулювання вписуються в ширший антиелітний і антиглобалізаційний наратив.

Автономний канал політизації штучного інтелекту стосується його безпосереднього впливу на архітектуру демократичних процесів, залишаючи позаду суто технологічні оцінки. Змістовно цей вплив розгортається через експансію інструментів генеративної дезінформації всередині виборчих кампаній, де задокументованими прецедентами стали використання згенерованих аудіозаписів під час президентських виборів у Словаччині 2023 року та системні технологічні маніпуляції на виборах до Європарламенту 2024

року (Farooq et al., 2025; Pawelec, 2024). Разом із цим, у чіткій відповідності до логіки нашого дослідження, значні соціополітичні наслідки має й саме сприйняття алгоритмізації як загрози для людської праці. На основі аналізу загальноєвропейських даних та серії експериментів у Великій Британії й США було доведено, що інтенсифікація страху перед заміщенням робочих місць штучним інтелектом прямо пропорційно знижує задоволеність громадян демократичним устроєм та рівень їхньої політичної активності, виявляючи особливу стійкість в економічно розвинених суспільствах (Granulo, Raff & Fuchs, 2026). Відповідно, зафіксована в підрозділі 3.1 оцінка загрози для зайнятості набуває виразного політичного змісту, перетворюючись із простого індикатора ставлення до інновацій на потужний ендогенний чинник, здатний підривати легітимність демократичних інститутів.

Інтерпретація отриманих результатів крізь політико-ідеологічну призму дозволяє сформулювати підсумок. Фіксовані міждержавні та інституційні відмінності у сприйнятті ШІ поєднують у собі як соціально-економічні детермінанти, так і глибинне ціннісне підґрунтя. Зокрема, цінності матеріалізму та постматеріалізму пояснює синергію між суспільним спокоєм і високим регуляторним запитом у заможних державах, на противагу концентрації страху перед технологічними загрозами в економічно вразливіших суспільствах. Таким чином, технологічні диспозиції виявляються інтегрованими у ширшу систему ідеологічних розмежувань, демонструючи здатність безпосередньо впливати на рівень довіри до демократичного устрою. Водночас сформульовані положення наразі мають статус теоретично обґрунтованої гіпотези, яка базується на аналізі зовнішніх соціологічних розвідок і потребує подальшої емпіричної верифікації. Пряме тестування ціннісних і політико-ідеологічних факторів на європейському матеріалі шляхом синтезу технологічних установок із психометричними шкалами світоглядних орієнтацій постає перспективним вектором для майбутніх досліджень.

Висновки до розділу 3

Третій розділ був присвячений аналізу контекстуальних чинників ставлення до ШІ, що розгортаються на трьох рівнях. На національному рівні кластерний аналіз методом k-середніх виокремив чотири групи країн ЄС («спокійні», «ентузіасти», «помірковані оптимісти» та «скептики») і засвідчив, що ставлення до ШІ структуроване радше за моделлю соціально-економічного й інституційного розвитку, ніж за суто географічним принципом: скандинавська специфіка проявляється не в ентузіазмі, а в низькій оцінці загрози, країни Балтії випереджають Захід за оптимізмом, а найбільший скептицизм фіксується в розвиненій Франції. На інституційному рівні встановлено стійкий і високий запит громадян на регулювання ШІ (індекс 3,17), структурований не рівнем оцінки загрози, а рівнем інституційної довіри, якому відповідає інституційна пропозиція у вигляді EU AI Act, підсиленого «брюссельським ефектом». На політичному рівні перечитування власних результатів кризь оптику теорії цінностей Р. Інглгарта показало, що національні відмінності у ставленні мають ціннісне підґрунтя, ставлення до ШІ вбудоване в ширші ідеологічні розмежування і має реальні політичні наслідки, аж до впливу на довіру до демократичних інститутів. Загалом розділ довів, що ставлення до ШІ детермінується не лише індивідуальними характеристиками, а й національним, інституційним і політико-ідеологічним контекстом, у якому перебуває громадянин.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження мало на меті здійснити соціологічний аналіз ставлення громадян країн Європейського Союзу до технологій штучного інтелекту в єдності його теоретичних, емпіричних і контекстуальних вимірів. Мета даної дослідницької роботи була досягнута, що також дозволяє нам сформулювати перелік наступних висновків.

Концептуалізація штучного інтелекту як соціальної технології загального призначення (GPT) дозволила обґрунтувати, що ставлення громадян до ШІ виходить далеко за межі сприйняття окремого продукту, постаючи як реакція на масштабну інфраструктурну трансформацію, яка пронизує всі сфери суспільного життя. Запропонована чотирифазна модель циклу поширення таких технологій пояснює, чому їхні соціальні ефекти розгортаються повільно й нерівномірно, а суспільні очікування й реальний досвід на ранніх стадіях розходяться. Для відображення якісно нової динаміки генеративного ШІ введено категорію «технології загального призначення, що трансформуються», котра враховує безперервне переформатування функціонального ядра технології і пояснює нестабільність об'єкта суспільного сприйняття в часі. Систематизація соціологічних моделей прийняття технологій (моделі прийняття технологій (TAM), теорії UTAUT, теорії дифузії інновацій та теорії запланованої поведінки) забезпечила мікрорівневий аналітичний апарат, у якому соціодемографічні характеристики постають модераторами індивідуального ставлення.

Аналіз теорії цифрового розриву дозволив простежити її трансформацію в концепт ШІ-розриву (AI Divide). Нерівність у користуванні інтелектуальними технологіями має кумулятивний, багаторівневий і самовідтворюваний характер, описуваний трирівневою моделлю доступу, навичок і результатів. Концепція цифрового капіталу, похідна від теорії форм капіталу П. Бурдьє, дала змогу інтерпретувати цифрові навички як ресурс, що відтворює соціальну структуру. Установлено принципову особливість ШІ-розриву, яка відрізняє його від

класичного цифрового розриву, а саме подвійну природу джерел нерівності, що поєднує соціально-структурні чинники з боку користувача з техніко-структурними чинниками з боку самої технології, закладеними в упередженість тренувальних даних і нерівномірність репрезентації мов і культур.

Емпіричний аналіз соціодемографічних чинників, проведений на основі вторинного аналізу масиву Special Eurobarometer 554 (26 404 респонденти, 27 країн ЄС), засвідчив визначальну роль віку та освіти. Для вимірювання ставлення побудовано композитний індекс із чотирьох індикаторів, надійність якого підтверджено коефіцієнтом α Кронбаха на рівні 0,859. Значення індексу знижується з віком – від 3,01 у групі 15-24 роки до 2,64 у групі 55 років і старших – і зростає з рівнем освіти – від 2,48 до 3,05. Освітній чинник зберігає самостійний вплив під контролем віку: серед найстаршої вікової групи розрив у позитивному ставленні між особами з низькою і вищою освітою сягає майже 26 відсоткових пунктів, що емпірично підтверджує концепцію цифрового капіталу. Гендерний вимір виявив системний розрив: чоловіки демонструють позитивніше ставлення (індекс 2,84 проти 2,73 у жінок), нижчу занепокоєність і більшу відкритість до технології, причому цей розрив зберігається в усіх вікових групах, що вказує на його самостійну, а не похідну від віку природу.

Дослідження професійної ієрархії, проведене із залученням двох додаткових композитних індексів – інтенсивності алгоритмічного менеджменту ($\alpha = 0,862$) та його прийнятності ($\alpha = 0,882$), – виявило вибіркового характеру її впливу. Ієрархічна позиція диференціює загальне ставлення до ШІ (керівники налаштовані позитивніше за виконавців) та інтенсивність контакту з алгоритмічним управлінням, проте не визначає рівня його прийняття, який виявився однаковим у керівників і виконавців. Алгоритмічний менеджмент сприймається суспільством стриманіше (індекс прийнятності 2,25), ніж ШІ загалом (2,78), причому прийнятність різко знижується зі зростанням інвазивності функції – від схвалення безпекових застосувань (72,4%) до майже одностайного відкидання автоматичного звільнення (17,1%). Найвагомим результатом став виявлений ефект нормалізації: інтенсивність безпосереднього

досвіду алгоритмічного управління позитивно пов'язана з його прийнятністю, що свідчить про здатність соціальних практик адаптуватися до технологічного опосередкування праці.

Виявлення географічної кластеризації європейських настроїв здійснено методом кластерного аналізу k-середніх за двома вимірами – індексом ставлення та оцінкою загрози для зайнятості; оптимальність чотирикластерного рішення підтверджено методом ліктя та силуетним коефіцієнтом. Виокремлено чотири групи країн: «спокійні» (Скандинавія, Нідерланди, Німеччина) з низькою оцінкою загрози; «ентузіасти» (країни Балтії, Мальта) з найвищим рівнем ставлення; «помірковані оптимісти» (переважно Південна Європа) з позитивним ставленням за високої оцінки загрози; та «скептики» (континентальна Західна та частина Центрально-Східної Європи) з найнижчим ставленням. Ставлення до ШІ виявилось структурованим радше за моделлю соціально-економічного й інституційного розвитку, ніж за географічним принципом: скандинавська специфіка проявляється не в ентузіазмі, а в низькій оцінці загрози, цифрово розвинені країни Балтії випереджають за оптимізмом Захід, а найбільший скептицизм фіксується в розвиненій Франції, що узгоджується з виявленим у міжнародних дослідженнях «парадоксом розвинених країн».

Інституційний вимір ставлення розкрито в аналізі запиту громадян на регулювання. Установлено стійкий і високий запит громадян ЄС на регулювання ШІ у сфері праці (індекс 3,17; $\alpha = 0,848$): найважливішим визнається захист приватності працівників (86,0%). Виявлено нетривіальну закономірність, що полягає у демонстрації найвищого запиту на регулювання саме у «спокійного» кластеру, ані ж у скептиків, що дозволяє інтерпретувати запит на регулювання як показник інституційної довіри, а не лише рівня тривоги. Цьому запиту відповідає інституційна пропозиція у вигляді Регламенту про штучний інтелект (EU AI Act), зміст якого узгоджується зі структурою суспільних пріоритетів, а глобальний вплив підсилюється «брюссельським ефектом». За даними міжнародних досліджень, Європейський

Союз користується найвищою у світі довірою як регулятор ШІ порівняно зі США та Китаєм.

Політизацію ставлення до ШІ проаналізовано через перерахування власних емпіричних результатів крізь політико-ідеологічну оптику теорії ціннісних зрушень Р. Інглгарта. Національні відмінності у ставленні мають не лише соціально-економічне, а й ціннісне підґрунтя: вісь «матеріалізм – постматеріалізм» пояснює, чому спокій і високий запит на регулювання співіснують у заможних суспільствах, а висока оцінка загрози концентрується в економічно вразливіших. Спираючись на наявні дослідження, встановлено, що ставлення до ШІ вбудоване в ширші ідеологічні розмежування й має реальні політичні наслідки, аж до підриву довіри до демократичних інститутів через сприйняття технології як такої, що заміщує людську працю.

Узагальнення результатів усіх емпіричних завдань дозволяє сформулювати наскрізний висновок дослідження: ставлення громадян ЄС до штучного інтелекту є соціально структурованим феноменом, детермінованим багаторівневою системою чинників – соціодемографічних, професійних, національних, інституційних і політико-ідеологічних, – які діють радше вибірково й диференційовано, ніж ізольовано. Цей висновок емпірично підтверджує центральну теоретичну тезу про багатовимірну природу ШІ-розриву.

Здобуті результати дозволяють сформулювати практичні рекомендації, актуальні для євроінтеграції України. З огляду на виявлені соціальні детермінанти, пріоритетними є цільові програми ШІ-грамотності для найвразливіших груп (старших осіб та людей з нижчою освітою), а також адресні заходи із залучення жінок до сфери ІТ. Крім того, стримане сприйняття алгоритмічного менеджменту вимагає регуляторного захисту працівників (прозорість рішень, заборона автоматизованих звільнень) згідно з нормами EU AI Act. Отже, стратегічними пріоритетами держави постають гармонізація законодавства з підходом ЄС та інвестування в інклюзивну адаптацію до технологій. Сформульовані висновки слід розглядати з урахуванням низки

обмежень дослідження. Передусім емпіричну основу роботи становить один масив даних (Special Eurobarometer 554), який, попри велику вибірку й репрезентативність, відображає ставлення громадян лише на момент опитування (квітень-травень 2024 р.); з огляду на швидку еволюцію технології отримані оцінки мають характер фіксації певного моменту, а не сталої тенденції. Крім того, тематичний фокус масиву обмежений сферою праці, через що поняття ставлення операціоналізовано переважно крізь призму впливу ІІІ на зайнятість, тоді як інші його аспекти – приватність, етичні чи світоглядні занепокоєння – залишилися поза систематичним аналізом. Суттєвим обмеженням є відсутність у масиві змінних, що вимірюють ідеологічні орієнтації, цінності та інституційну довіру, унаслідок чого інтерпретації інституційного й політичного вимірів спираються на вторинні дослідження і мають статус теоретично обґрунтованих припущень. Нарешті, застосовані методи, а саме кореляційний і кластерний аналіз, – фіксують зв'язки між явищами, але не дозволяють установлювати причинно-наслідкові залежності, тому виявлені закономірності, зокрема ефект нормалізації алгоритмічного менеджменту, потребують обережної інтерпретації й подальшого дослідження.

Окреслені обмеження визначають перспективи подальших досліджень. Пріоритетним напрямом є пряме емпіричне вивчення політико-ідеологічних та інституційних детермінант ставлення до ІІІ через поєднання даних про сприйняття технології зі шкалами цінностей, ідеології та інституційної довіри, що дозволило б верифікувати запропоновані в цій роботі інтерпретації. Самостійний інтерес становить лонгітюдний аналіз динаміки ставлення до ІІІ в міру розгортання технології, а також поглиблене вивчення українського контексту в порівняльній європейській перспективі, що набуває особливої актуальності в умовах євроінтеграції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Коржов, Г. О., & Єнін, М. Н. (2024). Кібербезпека в умовах цифрової нерівності. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*, 3(63), 17–27.
- Acemoglu, D., & Restrepo, P. (2018). *Artificial intelligence, automation and work* (NBER Working Paper No. 24196). National Bureau of Economic Research. <https://doi.org/10.3386/w24196>
- Acemoglu, D., & Restrepo, P. (2019). Automation and new tasks: How technology displaces and reinstates labor. *Journal of Economic Perspectives*, 33(2), 3–30. <https://doi.org/10.1257/jep.33.2.3>
- Agrawal, A., Gans, J., & Goldfarb, A. (Eds.). (2019). *The economics of artificial intelligence: An agenda*. University of Chicago Press.
- Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50(2), 179–211. [https://doi.org/10.1016/0749-5978\(91\)90020-T](https://doi.org/10.1016/0749-5978(91)90020-T)
- Bommasani, R., Hudson, D. A., Adeli, E., et al. (2021). *On the opportunities and risks of foundation models* (arXiv preprint No. 2108.07258). arXiv. <https://arxiv.org/abs/2108.07258>
- Borwein, S., Bonikowski, B., Loewen, P. J., Lee-Whiting, B., & Magistro, B. (2025). Perceived technological threat and vote choice: Evidence from 15 European democracies. *West European Politics*, 48(3), 534–561. <https://doi.org/10.1080/01402382.2023.2297601>
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. G. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* (pp. 241–258). Greenwood Press.
- Bradford, A. (2020). *The Brussels effect: How the European Union rules the world*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780190088583.001.0001>
- Bresnahan, T. F., & Trajtenberg, M. (1995). General purpose technologies "Engines of growth"? *Journal of Econometrics*, 65(1), 83–108. [https://doi.org/10.1016/0304-4076\(94\)01598-T](https://doi.org/10.1016/0304-4076(94)01598-T)

- Brynjolfsson, E., Rock, D., & Syverson, C. (2019). Artificial intelligence and the modern productivity paradox: A clash of expectations and statistics. In A. Agrawal, J. Gans, & A. Goldfarb (Eds.), *The economics of artificial intelligence: An agenda*, 23–57. University of Chicago Press.
- Brynjolfsson, E., Rock, D., & Syverson, C. (2021). The productivity J-curve: How intangibles complement general purpose technologies. *American Economic Journal: Macroeconomics*, 13(1), 333–372. <https://doi.org/10.1257/mac.20180386>
- Calvino, F., J. Reijerink and L. Samek (2025), The effects of generative AI on productivity, innovation and entrepreneurship, *OECD Artificial Intelligence Papers*, No. 39, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/b21df222-en>
- Carter, L., Liu, D., & Cantrell, C. (2020). Exploring the intersection of the digital divide and artificial intelligence: A hermeneutic literature review. *AIS Transactions on Human-Computer Interaction*, 12(4), 253–275. <https://doi.org/10.17705/1thci.00138>
- Cecchini, S., Caponetti, A., Pio, S., Pisapia, A., & Sorrentino, A. (2025). Gender differences in artificial intelligence: The role of artificial intelligence anxiety. *Frontiers in Psychology*, 16, 1559457. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2025.1559457>
- Crafts, N. (2021). Artificial intelligence as a general-purpose technology: An historical perspective. *Oxford Review of Economic Policy*, 37(3), 521–536. <https://doi.org/10.1093/oxrep/grab012>
- Daepf, M. I. G., & Counts, S. (2024). *The emerging generative artificial intelligence divide in the United States* (arXiv preprint No. 2404.11988). arXiv. <https://arxiv.org/abs/2404.11988>
- Davis, F. D. (1989). Perceived usefulness, perceived ease of use, and user acceptance of information technology. *MIS Quarterly*, 13(3), 319–340. <https://doi.org/10.2307/249008>
- Erixon, F. (2025). *Boosting the use of AI in Europe — Follow the Nordics?* European Centre for International Political Economy (ECIPE). <https://ecipe.org/insights/boosting-ai-in-europe-follow-nordics/>

- European Centre for the Development of Vocational Training (CEDEFOP). (2025). *AI literacy at work: Bridging skills, policy and practice in Europe's digital transition*. Publications Office of the European Union.
- European Commission. (2025). *Special Eurobarometer 554: Artificial intelligence and the future of work*. Directorate-General for Communication. <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/3343>
- European Parliament & Council of the European Union. (2024). Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act). *Official Journal of the European Union*, L 1689. <http://data.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj>
- Eurostat. (2025). *Use of artificial intelligence in households and by individuals — 2025 edition*. Publications Office of the European Union.
- Farooq, A., van den Hoogen, E., Tulin, M., & de Vreese, C. (2025). Generative AI generating concerns: Citizens' perspectives during the 2024 European elections. *The International Journal of Press/Politics*. <https://doi.org/10.1177/19401612251376060>
- Goldfarb, A., Taska, B., & Teodoridis, F. (2023). Could machine learning be a general purpose technology? A comparison of emerging technologies using data from online job postings. *Research Policy*, 52(1), 104653. <https://doi.org/10.1016/j.respol.2022.104653>
- Granulo, A., Raff, A., & Fuchs, C. (2026). Perceiving AI as labor-replacing reduces democratic legitimacy and political engagement. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 123(4), e2523508123. <https://doi.org/10.1073/pnas.2523508123>
- Hargittai, E. (2002). Second-level digital divide: Differences in people's online skills. *First Monday*, 7(4). <https://doi.org/10.5210/fm.v7i4.942>
- Humlum, A., & Vestergaard, E. (2025). The unequal adoption of ChatGPT exacerbates existing inequalities among workers. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 122(1), e2414972121. <https://doi.org/10.1073/pnas.2414972121>

- Inglehart, R. (1977). *The silent revolution: Changing values and political styles among Western publics*. Princeton University Press.
- Inglehart, R., & Welzel, C. (2005). *Modernization, cultural change, and democracy: The human development sequence*. Cambridge University Press.
<https://doi.org/10.1017/CBO9780511790881>
- International Labour Organization & United Nations. (2025). *Mind the AI divide: Shaping a global perspective on the future of work*. ILO.
- Klinger, J., Mateos-Garcia, J., & Stathoulopoulos, K. (2022). A narrowing of AI research? In *Proceedings of the 2022 ACM Conference on Fairness, Accountability, and Transparency*. <https://arxiv.org/abs/1808.06355>
- Lee, M. K., Kusbit, D., Metsky, E., & Dabbish, L. (2015). Working with machines: The impact of algorithmic and data-driven management on human workers. In *Proceedings of the 33rd Annual ACM Conference on Human Factors in Computing Systems* (pp. 1603–1612). ACM. <https://doi.org/10.1145/2702123.2702548>
- Lutz, C. (2019). Digital inequalities in the age of artificial intelligence and big data. *Human Behavior and Emerging Technologies*, 1(2), 141–148.
<https://doi.org/10.1002/hbe2.140>
- Magistro, B., Borwein, S., Alvarez, R. M., Bonikowski, B., & Loewen, P. (2026). Attitudes toward artificial intelligence (AI) and globalization: Common microfoundations and political implications. *American Journal of Political Science*, 70(2), 348–365. <https://doi.org/10.1111/ajps.12959>
- Mahmud, H., Islam, A. K. M. N., Ahmed, S. I., & Smolander, K. (2022). What influences algorithmic decision-making? A systematic literature review on algorithm aversion. *Technological Forecasting and Social Change*, 175, 121390.
<https://doi.org/10.1016/j.techfore.2021.121390>
- Maslej, N., Fattorini, L., Perrault, R., Gil, Y., Parli, V., Kariuki, N., Capstick, E., Reuel, A., Brynjolfsson, E., Etchemendy, J., Ligett, K., Lyons, T., Manyika, J., Niebles, J. C., Shoham, Y., Wald, R., Walsh, T., Hamrah, A., Santarlasci, L., Lotufo, J. B.,

- Rome, A., Shi, A., & Oak, S. (2025). The AI Index 2025 Annual Report. Stanford: AI Index Steering Committee, Institute for Human-Centered AI, Stanford University. <https://hai.stanford.edu/ai-index/2025-ai-index-report>
- McAfee, A. (2024). *Generally faster: The economic impact of generative AI*. Google / MIT Sloan School of Management.
- McKinsey & Company. (2025). *Superagency in the workplace: Empowering people to unlock AI's full potential at work*. McKinsey Digital.
- Merton, R. K. (1968). The Matthew effect in science. *Science*, 159(3810), 56–63. <https://doi.org/10.1126/science.159.3810.56>
- Otis, N. G., Delecourt, S., Cranney, K., & Koning, R. (2024). *Global evidence on gender gaps and generative AI* (Harvard Business School Working Paper No. 25-023). Harvard Business School.
- Pansera, M., Rikap, C., & Bria, F. (2023). Dismantling AI capitalism: The commons as an alternative to the power concentration of Big Tech. *AI & Society*, 38(2), 717–731. <https://doi.org/10.1007/s00146-022-01437-8>
- Pawelec, M. (2024). On the way to deep fake democracy? Deep fakes in election campaigns in 2023. *European Political Science*, 23(4), 484–500. <https://doi.org/10.1057/s41304-024-00482-9>
- Pew Research Center. (2025). *How people around the world view AI*. Pew Research Center. <https://www.pewresearch.org/global/2025/10/15/how-people-around-the-world-view-ai/>
- Ragnedda, M. (2020). *Enhancing digital equity: Connecting the digital underclass*. Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-49079-9>
- Rogers, E. M. (2003). *Diffusion of innovations* (5th ed.). Free Press.
- Said, N., Potinteu, A. E., Brich, I., Buder, J., Schumm, H., & Huff, M. (2024). An artificial intelligence literacy scale: Measurement, evidence of validity, and associations with personality. *Computers in Human Behavior*, 160, 108387. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2024.108387>

- Scantamburlo, T., Cortés, A., Foffano, F., Barrué, C., Distefano, V., Pham, L., & Fabris, A. (2025). Artificial intelligence across Europe: A study on awareness, attitude and trust. *IEEE Transactions on Artificial Intelligence*. <https://arxiv.org/abs/2308.09979>
- Schepman, A., & Rodway, P. (2020). Initial validation of the General Attitudes towards Artificial Intelligence Scale. *Computers in Human Behavior Reports*, 1, 100014. <https://doi.org/10.1016/j.chbr.2020.100014>
- Tamilmani, K., Rana, N. P., Wamba, S. F., & Dwivedi, R. (2021). The extended Unified Theory of Acceptance and Use of Technology (UTAUT2): A systematic literature review and theory evaluation. *International Journal of Information Management*, 57, 102269. <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2020.102269>
- Trajtenberg, M. (2019). Artificial intelligence as the next GPT: A political-economy perspective. In A. Agrawal, J. Gans, & A. Goldfarb (Eds.), *The economics of artificial intelligence: An agenda* (pp. 175–186). University of Chicago Press.
- United Nations. (2024). *UN E-Government Survey 2024: Accelerating digital transformation for sustainable development*. Department of Economic and Social Affairs.
- United Nations Development Programme. (2025). *The next great divergence: Why AI may deepen inequality between countries*. UNDP.
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. (2024). *AI literacy and the new digital divide: A global call for action*. UNESCO.
- Van Deursen, A. J. A. M., & Helsper, E. J. (2015). The third-level digital divide: Who benefits most from being online? *Studies in Media and Communications*, 10, 29–52. <https://doi.org/10.1108/S2050-206020150000010002>
- Van Deursen, A. J. A. M., & Van Dijk, J. A. G. M. (2019). The first-level digital divide shifts from inequalities in physical access to inequalities in material access. *New Media & Society*, 21(2), 354–375. <https://doi.org/10.1177/1461444818797082>
- Van Dijk, J. A. G. M. (2020). *The digital divide*. Polity Press.

- Venkatesh, V., Morris, M. G., Davis, G. B., & Davis, F. D. (2003). User acceptance of information technology: Toward a unified view. *MIS Quarterly*, 27(3), 425–478. <https://doi.org/10.2307/30036540>
- Venkatesh, V., Thong, J. Y. L., & Xu, X. (2012). Consumer acceptance and use of information technology: Extending the unified theory of acceptance and use of technology. *MIS Quarterly*, 36(1), 157–178. <https://doi.org/10.2307/41410412>
- Venkatesh, V., Thong, J. Y. L., & Xu, X. (2016). Unified theory of acceptance and use of technology: A synthesis and the road ahead. *Journal of the Association for Information Systems*, 17(5), 328–376. <https://doi.org/10.17705/1jais.00428>
- Wang, C., Boerman, S. C., Kroon, A. C., Möller, J., & de Vreese, C. H. (2025). The artificial intelligence divide: Who is the most vulnerable? *New Media & Society*, 27(8), 4546–4566. <https://doi.org/10.1177/14614448241232345>
- Wei, J., Tay, Y., Bommasani, R., et al. (2022). Emergent abilities of large language models. *Transactions on Machine Learning Research*.
- Weidmüller, L., Heuer, H., & Müller, M. (2025). Bridging the gap: Inequalities that divide those who can and cannot create sustainable outcomes with AI. *Behaviour & Information Technology*. <https://doi.org/10.1080/0144929X.2025.2500451>